

**KONSTYTUCJA
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ**

***KONSTYTUCYJNA OCHRONA PRAW
I OBOWIĄZKÓW DZIECI ORAZ MŁODZIEŻY
W POLSCE
(KOMENTARZ)***

KONSTITUCYJNA OCHRONA PRAW I OBOWIĄZKÓW DZIECI ORAZ MŁODZIEŻY W POLSCE

PROJEKT DOFINANSOWANY ZE ŚRODKÓW
BUDŻETU PAŃSTWA, PRYZNANYCH PRZEZ
MINISTRA EDUKACJI I NAUKI
W RAMACH PROGRAMU
„SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ NAUKI II”
PT. „WSPÓŁCZESNY OBRAZ SPOŁECZEŃSTWA
POLSKIEGO W NAUCE I DEBACIE PUBLICZNEJ”

© Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki
Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, 2023

ISBN: 978-83-966291-7-3

DOI: 10.13166/KO/RQLP3095

Wydawca:

WYŻSZA SZKOŁA GOSPODARKI EUROREGIONALNEJ
IM. ALCIDE DE GASPERI W JÓZEFOWIE
ul. Sienkiewicza 4, 05-410 Józefów

Kontakt:

tel. +48 22 789 19 03

email: wydawnictwo@wsge.edu.pl

www: wydawnictwo.wsge.edu.pl

Projekt, skład:

Grzegorz Wójcicki

Druk i oprawa:

Mazowieckie Centrum Poligrafii

ul. Mikołaja Ciurlionisa 4

05-260 Marki

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia 2 kwietnia 1997 roku

komentarz:

DR HAB. MAGDALENA SITEK, PROF. WSGE
JOANNA MAGDALENA SITEK

(Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, zm.: Dz. U. z 2001 r. Nr 28,
poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471 oraz z 2009 r.
Nr 114, poz. 946)

Stan prawny na 2 kwietnia 2022 roku

Ministerstwo Edukacji i Nauki

KONSTITUCYJNA OCHRONA PRAW I OBOWIĄZKÓW DZIECI ORAZ MŁODZIEŻY W *POLSCIE*

PROJEKT DOFINANSOWANY ZE ŚRODKÓW
BUDŻETU PAŃSTWA, PRZYZNANYCH PRZEZ
MINISTRA EDUKACJI I NAUKI
W RAMACH PROGRAMU
„SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ NAUKI II”
PT. „WSPÓŁCZESNY OBRAZ SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO
W NAUCE I DEBACIE PUBLICZNEJ”

Józefów 2023

SPIS TREŚCI

PREAMBUŁA	6
<i>ROZDZIAŁ I</i>	7
RZECZPOSPOLITA	
<i>ROZDZIAŁ II</i>	11
WOLNOŚCI, PRAWA I OBOWIĄZKI CZŁOWIEKA I OBYWATEŁA	
<i>ROZDZIAŁ III</i>	25
ŹRÓDŁA PRAWA	
<i>ROZDZIAŁ IV</i>	27
SEJM I SENAT	
<i>ROZDZIAŁ V</i>	36
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ	
<i>ROZDZIAŁ VI</i>	43
RADA MINISTRÓW I ADMINISTRACJA RZĄDOWA	
<i>ROZDZIAŁ VII</i>	48
SAMORZĄD TERYTORIALNY	
<i>ROZDZIAŁ VIII</i>	50
SĄDY I TRYBUNAŁY	
<i>ROZDZIAŁ IX</i>	57
ORGANY KONTROLI PAŃSTWOWEJ I OCHRONY PRAWA	
<i>ROZDZIAŁ X</i>	60
FINANSE PUBLICZNE	
<i>ROZDZIAŁ XI</i>	64
STANY NADZWYCZAJNE	
<i>ROZDZIAŁ XII</i>	66
ZMIANA KONSTYTUCJI	
<i>ROZDZIAŁ XIII</i>	67
PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I KOŃCOWE	
KOMENTARZ.	71

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia 2 kwietnia 1997 roku

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku, złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie, świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej, pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane, pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność, w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

ROZDZIAŁ I
RZECZPOSPOLITA

ART. 1.

Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

ART. 2.

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

ART. 3.

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

ART. 4.

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.
2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

ART. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

ART. 6.

1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.
2. Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

ART. 7.

Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

ART. 8.

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

ART. 9.

Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego.

ART. 10.

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.

2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

ART. 11.

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.

2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

ART. 12.

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

ART. 13.

Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

ART. 14.

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

ART. 15.

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.

2. Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa.

ART. 16.

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.

2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

ART. 17.

1. W drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony.

2. W drodze ustawy można tworzyć również inne rodzaje samorządu. Samorządy te nie mogą naruszać wolności wykonywania zawodu ani ograniczać wolności podejmowania działalności gospodarczej.

ART. 18.

Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

ART. 19.

Rzeczpospolita Polska specjalną opieką otacza weteranów walk o niepodległość, zwłaszcza inwalidów wojennych.

ART. 20.

Spółeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

ART. 21.

1. Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia.

2. Wywłaszczenie jest dopuszczalne jedynie wówczas, gdy jest dokonywane na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem.

ART. 22.

Ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny.

ART. 23.

Podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne. Zasada ta nie narusza postanowień art. 21 i art. 22.

ART. 24.

Praca znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo sprawuje nadzór nad warunkami wykonywania pracy.

ART. 25.

1. Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione.

2. Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.

3. Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.

4. Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy.

5. Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami.

ART. 26.

1. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic.

2. Siły Zbrojne zachowują neutralność w sprawach politycznych oraz podlegają cywilnej i demokratycznej kontroli.

ART. 27.

W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych.

ART. 28.

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu.

2. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony.

3. Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest Mazurek Dąbrowskiego.
4. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ochronie prawnej.
5. Szczegóły dotyczące godła, barw i hymnu określa ustawa.

ART. 29.

Stolicą Rzeczypospolitej Polskiej jest Warszawa.

ROZDZIAŁ II
WOLNOŚCI, PRAWA I OBOWIĄZKI
CZŁOWIEKA I OBYWATELA

ZASADY OGÓLNE

ART. 30.

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

ART. 31.

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
- 3.^[1] Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

^[1] Art. 31 ust. 3 zmieniony przez pkt 1 obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 marca 2001 r. o sprostowaniu błędów (Dz. U. z 2001 r. Nr.28, poz. 319).

ART. 32.

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.

2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

ART. 33.

1. Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.

2. Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.

ART. 34.

1. Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia obywatelstwa polskiego określa ustawa.

2. Obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie.

ART. 35.

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.

2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

ART. 36.

Podczas pobytu za granicą obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej.

ART. 37.

1. Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.

2. Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA OSOBISTE

ART. 38.

Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia.

ART. 39.

Nikt nie może być poddany eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody.

ART. 40.

Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.

ART. 41.

1. Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie.

2. Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.

3. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.

4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.

5. Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

ART. 42.

1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.

2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.

3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

ART. 43.

Zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości nie podlegają przedawnieniu.

ART. 44.

Bieg przedawnienia w stosunku do przestępstw, nie ściganych z przyczyn politycznych, popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych lub na ich zlecenie, ulega zawieszeniu do czasu ustania tych przyczyn.

ART. 45.

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

ART. 46.

Przepadek rzeczy może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

ART. 47.

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

ART. 48.

1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.

2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

ART. 49.

Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

ART. 50.

Zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

ART. 51.

1. Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby.

2. Władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym.

3. Każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Ograniczenie tego prawa może określić ustawa.

4. Każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą.

5. Zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa.

ART. 52.

1. Każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu.

2. Każdy może swobodnie opuścić terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

3. Wolności, o których mowa w ust. 1 i 2, mogą podlegać ograniczeniom określonym w ustawie.

4. Obywatela polskiego nie można wydalic z kraju ani zakazać mu powrotu do kraju.

5. Osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlic się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe.

ART. 53.

1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.

2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.

3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.

5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.

6. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.

7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.

ART. 54.

1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.

2. Cenzura prewencyjna środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawa może wprowadzić obowiązek uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej.

ART. 55.^[1]

1. Ekstradycja obywatela polskiego jest zakazana, z wyjątkiem przypadków określonych w ust. 2 i 3.

2. Ekstradycja obywatela polskiego może być dokonana na wniosek innego państwa lub sądowego organu międzynarodowego, jeżeli możliwość taka wynika z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej lub ustawy wykonującej akt prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem, pod warunkiem że czyn objęty wnioskiem o ekstradycję:

1. został popełniony poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz
2. stanowił przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej lub stanowiłby przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej w razie popełnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zarówno w czasie jego popełnienia, jak i w chwili złożenia wniosku.

3. Nie wymaga spełnienia warunków określonych w ust. 2 pkt 1 i 2 ekstradycja mająca nastąpić na wniosek sądowego organu międzynarodowego powołanego na podstawie ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej, w związku z objętą jurysdykcją tego organu zbrodnią ludobójstwa, zbrodnią przeciwko ludzkości, zbrodnią wojenną lub zbrodnią agresji.

4. Ekstradycja jest zakazana, jeżeli dotyczy osoby podejrzanej o popełnienie bez użycia przemocy przestępstwa z przyczyn politycznych lub jej dokonanie będzie naruszać wolności i prawa człowieka i obywatela.

5. W sprawie dopuszczalności ekstradycji orzeka sąd.

ART. 56.

1. Cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie.

2. Cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczpospolitą Polską umowami międzynarodowymi.

^[1] Art. 55 zmieniony przez art. 1 ustawy z dnia 8 września 2006 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2006 r. Nr 200, poz. 1471) zmieniającej niniejszą ustawę z dniem 7 listopada 2006 r.

WOLNOŚCI I PRAWA POLITYCZNE

ART. 57.

Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

ART. 58.

1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.
2. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd.
3. Ustawa określa rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru nad tymi zrzeszeniami.

ART. 59.

1. Zapewnia się wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców.
2. Związki zawodowe oraz pracodawcy i ich organizacje mają prawo do rokowań, w szczególności w celu rozwiązywania sporów zbiorowych, oraz do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień.
3. Związkom zawodowym przysługuje prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu w granicach określonych w ustawie. Ze względu na dobro publiczne ustawa może ograniczyć prowadzenie strajku lub zakazać go w odniesieniu do określonych kategorii pracowników lub w określonych dziedzinach.
4. Zakres wolności zrzeszania się w związkach zawodowych i organizacjach pracodawców oraz innych wolności związkowych może podlegać tylko takim ograniczeniom ustawowym, jakie są dopuszczalne przez wiążące Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowe.

ART. 60.

Obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach.

ART. 61.

1. Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów

samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

2. Prawo do uzyskiwania informacji obejmuje dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia kolegalnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu.

3. Ograniczenie prawa, o którym mowa w ust. 1 i 2, może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa.

4. Tryb udzielania informacji, o których mowa w ust. 1 i 2, określają ustawy, a w odniesieniu do Sejmu i Senatu ich regulaminy.

ART. 62.

1. Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.

2. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

ART. 63.

Każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej. Tryb rozpatrywania petycji, wniosków i skarg określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA EKONOMICZNE, SOCJALNE I KULTURALNE

ART. 64.

1. Każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia.

2. Własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej.

3. Własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty prawa własności.

ART. 65.

1. Każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa.

2. Obowiązek pracy może być nałożony tylko przez ustawę.

3. Stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane. Formy i charakter dopuszczalnego zatrudniania określa ustawa.

4. Minimalną wysokość wynagrodzenia za pracę lub sposób ustalania tej wysokości określa ustawa.

5. Władze publiczne prowadzą politykę zmierzającą do pełnego, produktywnego zatrudnienia poprzez realizowanie programów zwalczania bezrobocia, w tym organizowanie i wspieranie poradnictwa i szkolenia zawodowego oraz robót publicznych i prac interwencyjnych.

ART. 66.

1. Każdy ma prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Sposób realizacji tego prawa oraz obowiązki pracodawcy określa ustawa.

2. Pracownik ma prawo do określonych w ustawie dni wolnych od pracy i corocznych płatnych urlopów; maksymalne normy czasu pracy określa ustawa.

ART. 67.

1. Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa.

2. Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa.

ART. 68.

1. Każdy ma prawo do ochrony zdrowia.

2. Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa.

3. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku.

4. Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska.

5. Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

ART. 69.

Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

ART. 70.

1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.

2. Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością.

3. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa.

4. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa.

5. Zapewnia się autonomię szkół wyższych na zasadach określonych w ustawie.

ART. 71.

1. Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych.

2. Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa.

ART. 72.

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.

3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.

4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.

ART. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

ART. 74.

1. Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom.

2. Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych.

3. Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska.

4. Władze publiczne wspierają działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska.

ART. 75.

1. Władze publiczne prowadzą politykę sprzyjającą zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, w szczególności przeciwdziałają bezdomności, wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania.

2. Ochronę praw lokatorów określa ustawa.

ART. 76.

Władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi. Zakres tej ochrony określa ustawa.

ŚRODKI OCHRONY WOLNOŚCI I PRAW

ART. 77.

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

ART. 78.

Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa.

ART. 79.

1. Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.

2. Przepis ust. 1 nie dotyczy praw określonych w art. 56.

ART. 80.

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

ART. 81.

Praw określonych w art. 65 ust. 4 i 5, art. 66, art. 69, art. 71 i art. 74-76 można dochodzić w granicach określonych w ustawie.

OBOWIĄZKI

ART. 82.

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.

ART. 83.

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

ART. 84.

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

ART. 85.

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.
2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.
3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

ART. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

ROZDZIAŁ III
ŹRÓDŁA PRAWA

ART. 87.

1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.

2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

ART. 88.

1. Warunkiem wejścia w życie ustaw, rozporządzeń oraz aktów prawa miejscowego jest ich ogłoszenie.

2. Zasady i tryb ogłaszania aktów normatywnych określa ustawa.

3. Umowy międzynarodowe ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie są ogłaszane w trybie wymaganym dla ustaw. Zasady ogłaszania innych umów międzynarodowych określa ustawa.

ART. 89.

1. Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy:

1. pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
2. wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
3. członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
4. znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
5. spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy.

2. O zamiarze przedłożenia Prezydentowi Rzeczypospolitej do ratyfikacji umów międzynarodowych, których ratyfikacja nie wymaga zgody wyrażonej w ustawie, Prezes Rady Ministrów zawiadamia Sejm.

3. Zasady oraz tryb zawierania, ratyfikowania i wypowiedzania umów międzynarodowych określa ustawa.

ART. 90.

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.

2. Ustawa wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.

4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

ART. 91.

1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.

2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.

3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

ART. 92.

1. Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.

2. Organ upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

ART. 93.

1.^[111] Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów mają charakter wewnętrzny i obowiązują tylko jednostki organizacyjnie podległe organowi wydającemu te akty.

2. Zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. Nie mogą one stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów.

3. Uchwały i zarządzenia podlegają kontroli co do ich zgodności z powszechnie obowiązującym prawem.

ART. 94.

Organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze działania tych organów. Zasady i tryb wydawania aktów prawa miejscowego określa ustawa.

ROZDZIAŁ IV
SEJM I SENAT

ART. 95.

1. Władzę ustawodawczą w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sejm i Senat.

2. Sejm sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów w zakresie określonym przepisami Konstytucji i ustaw.

WYBORY I KADENCJA

ART. 96.

1. Sejm składa się z 460 posłów.

2. Wybory do Sejmu są powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne oraz odbywają się w głosowaniu tajnym.

^[111] Art. 93 ust. 1 zmieniony przez pkt 2 obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 marca 2001 r. o sprostowaniu błędów (Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319).

ART. 97.

1. Senat składa się ze 100 senatorów.
2. Wybory do Senatu są powszechne, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym.

ART. 98.

1. Sejm i Senat są wybierane na czteroletnie kadencje. Kadencje Sejmu i Senatu rozpoczynają się z dniem zebrania się Sejmu na pierwsze posiedzenie i trwają do dnia poprzedzającego dzień zebrania się Sejmu następnej kadencji.

2. Wybory do Sejmu i Senatu zarządza Prezydent Rzeczypospolitej nie później niż na 90 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu, wyznaczając wybory na dzień wolny od pracy, przypadający w ciągu 30 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu.

3. Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Skrócenie kadencji Sejmu oznacza jednocześnie skrócenie kadencji Senatu. Przepis ust. 5 stosuje się odpowiednio.

4. Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu, może w przypadkach określonych w Konstytucji zarządzić skrócenie kadencji Sejmu. Wraz ze skróceniem kadencji Sejmu skrócona zostaje również kadencja Senatu.

5. Prezydent Rzeczypospolitej, zarządzając skrócenie kadencji Sejmu, zarządza jednocześnie wybory do Sejmu i Senatu i wyznacza ich datę na dzień przypadający nie później niż w ciągu 45 dni od dnia zarządzenia skrócenia kadencji Sejmu. Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje pierwsze posiedzenie nowo wybranego Sejmu nie później niż na 15 dzień po dniu przeprowadzenia wyborów.

6. W razie skrócenia kadencji Sejmu stosuje się odpowiednio przepis ust. 1.

ART. 99.

1. Wybrany do Sejmu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat.

2. Wybrany do Senatu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat.

3.^[IV] Wybraną do Sejmu lub do Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

ART. 100.

1. Kandydatów na posłów i senatorów mogą zgłaszać partie polityczne oraz wyborcy.

2. Nie można kandydować równocześnie do Sejmu i Senatu.

3. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.

ART. 101.

1. Ważność wyborów do Sejmu i Senatu stwierdza Sąd Najwyższy.

2. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyborów na zasadach określonych w ustawie.

POSŁOWIE I SENATOROWIE

ART. 102.

Nie można być równocześnie posłem i senatorem.

ART. 103.

1. Mandatu posła nie można łączyć z funkcją Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka i ich zastępców, członka Rady Polityki Pieniężnej, członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, ambasadora oraz z zatrudnieniem w Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej lub z zatrudnieniem w administracji rządowej. Zakaz ten nie dotyczy członków Rady Ministrów i sekretarzy stanu w administracji rządowej.

^[IV] Art. 99 ust. 3 dodany przez art. 1 ustawy z dnia 7 maja 2009 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2009 r. Nr 114, poz. 946) zmieniającej niniejszą ustawę z dniem 21 października 2009 r., z tym że – zgodnie z art. 2 ustawy nowelizacyjnej – przepis ten ma zastosowanie do kadencji Sejmu i Senatu następujących po kadencji, w czasie której ustawa nowelizacyjna weszła w życie (tj. począwszy od VII kadencji Sejmu i VIII kadencji Senatu, które rozpoczęły się w dniu 8 listopada 2011 r.).

2. Sędzia, prokurator, urzędnik służby cywilnej, żołnierz pozostający w czynnej służbie wojskowej, funkcjonariusz policji oraz funkcjonariusz służb ochrony państwa nie mogą sprawować mandatu poselskiego.

3. Inne przypadki zakazu łączenia mandatu poselskiego z funkcjami publicznymi oraz zakazu jego sprawowania może określić ustawa.

ART. 104.

1. Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.

2. Przed rozpoczęciem sprawowania mandatu posłowie składają przed Sejmem następujące ślubowanie:

Uroczycie ślubując rzetelnie i sumiennie wykonywać obowiązki wobec Narodu, strzec suwerenności i interesów Państwa, czynić wszystko dla pomyślności Ojczyzny i dobra obywateli, przestrzegać Konstytucji i innych praw Rzeczypospolitej Polskiej.

Ślubowanie może być złożone z dodaniem zdania *Tak mi dopomóż Bóg.*

3. Odmowa złożenia ślubowania oznacza zrzeczenie się mandatu.

ART. 105.

1. Poseł nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za swoją działalność wchodzącą w zakres sprawowania mandatu poselskiego ani w czasie jego trwania, ani po jego wygaśnięciu. Za taką działalność poseł odpowiada wyłącznie przed Sejmem, a w przypadku naruszenia praw osób trzecich może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej tylko za zgodą Sejmu.

2. Od dnia ogłoszenia wyników wyborów do dnia wygaśnięcia mandatu poseł nie może być pociągnięty bez zgody Sejmu do odpowiedzialności karnej.

3. Postępowanie karne wszczęte wobec osoby przed dniem wyboru jej na posła ulega na żądanie Sejmu zawieszeniu do czasu wygaśnięcia mandatu. W takim przypadku ulega również zawieszeniu na ten czas bieg przedawnienia w postępowaniu karnym.

4. Poseł może wyrazić zgodę na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. W takim przypadku nie stosuje się przepisów ust. 2 i 3.

5. Poseł nie może być zatrzymany lub aresztowany bez zgody Sejmu, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego

zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

6. Szczegółowe zasady pociągania posłów do odpowiedzialności karnej oraz tryb postępowania określa ustawa.

ART. 106.

Warunki niezbędne do skutecznego wypełniania obowiązków poselskich oraz ochronę praw wynikających ze sprawowania mandatu określa ustawa.

ART. 107.

1. W zakresie określonym ustawą poseł nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku.

2. Za naruszenie zakazów, o których mowa w ust. 1, poseł, uchwałą Sejmu podjętą na wniosek Marszałka Sejmu, może być pociągnięty do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu, który orzeka w przedmiocie pozbawienia mandatu.

ART. 108.

Do senatorów stosuje się odpowiednio przepisy art. 103-107.

ORGANIZACJA I DZIAŁANIE

ART. 109.

1. Sejm i Senat obradują na posiedzeniach.

2. Pierwsze posiedzenia Sejmu i Senatu Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje na dzień przypadający w ciągu 30 dni od dnia wyborów, z wyjątkiem przypadków określonych w art. 98 ust. 3 i 5.

ART. 110.

1. Sejm wybiera ze swojego grona Marszałka Sejmu i wicemarszałków.

2. Marszałek Sejmu przewodniczy obradom Sejmu, strzeże praw Sejmu oraz reprezentuje Sejm na zewnątrz.

3. Sejm powołuje komisje stałe oraz może powoływać komisje nadzwyczajne.

ART. 111.

1. Sejm może powołać komisję śledczą do zbadania określonej sprawy.
2. Tryb działania komisji śledczej określa ustawa.

ART. 112.

Organizację wewnętrzną i porządek prac Sejmu oraz tryb powoływania i działalności jego organów, jak też sposób wykonywania konstytucyjnych i ustawowych obowiązków organów państwowych wobec Sejmu określa regulamin Sejmu uchwalony przez Sejm.

ART. 113.

Posiedzenia Sejmu są jawne. Jeżeli wymaga tego dobro państwa, Sejm może bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów uchwalić tajność obrad.

ART. 114.

1. W przypadkach określonych w Konstytucji Sejm i Senat, obradując wspólnie pod przewodnictwem Marszałka Sejmu lub w jego zastępstwie Marszałka Senatu, działają jako Zgromadzenie Narodowe.
2. Zgromadzenie Narodowe uchwała swój regulamin.

ART. 115.

1. Prezes Rady Ministrów i pozostali członkowie Rady Ministrów mają obowiązek udzielenia odpowiedzi na interpelacje i zapytania poselskie w ciągu 21 dni.
2. Prezes Rady Ministrów i pozostali członkowie Rady Ministrów mają obowiązek udzielenia odpowiedzi w sprawach bieżących na każdym posiedzeniu Sejmu.

ART. 116.

1. Sejm decyduje w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej o stanie wojny i o zawarciu pokoju.
2. Sejm może podjąć uchwałę o stanie wojny jedynie w razie zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Jeżeli Sejm nie może się zebrać na posiedzenie, o stanie wojny postanawia Prezydent Rzeczypospolitej.

ART. 117.

Zasady użycia Sił Zbrojnych poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej określa ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa. Zasady pobytu obcych wojsk na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i zasady przemieszczania się ich przez to terytorium określają ratyfikowane umowy międzynarodowe lub ustawy.

ART. 118.

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje posłom, Senatowi, Prezydentowi Rzeczypospolitej i Radzie Ministrów.

2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie co najmniej 100.000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.

3. Wnioskodawcy, przedkładając Sejmowi projekt ustawy, przedstawiają skutki finansowe jej wykonania.

ART. 119.

1. Sejm rozpatruje projekt ustawy w trzech czytaniach.

2. Prawo wnoszenia poprawek do projektu ustawy w czasie rozpatrywania go przez Sejm przysługuje wnioskodawcy projektu, posłom i Radzie Ministrów.

3. Marszałek Sejmu może odmówić poddania pod głosowanie poprawki, która uprzednio nie była przedłożona komisji.

4. Wnioskodawca może wycofać projekt ustawy w toku postępowania ustawodawczego w Sejmie do czasu zakończenia drugiego czytania projektu.

ART. 120.

Sejm uchwała ustawy zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, chyba że Konstytucja przewiduje inną większość. W tym samym trybie Sejm podejmuje uchwały, jeżeli ustawa lub uchwała Sejmu nie stanowi inaczej.

ART. 121.

1. Ustawę uchwaloną przez Sejm Marszałek Sejmu przekazuje Senatowi.

2. Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Jeżeli Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy nie podejmie

stosownej uchwały, ustawę uznaje się za uchwaloną w brzmieniu przyjętym przez Sejm.

3. Uchwałę Senatu odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną w uchwale Senatu uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

ART. 122.

1. Po zakończeniu postępowania określonego w art. 121 Marszałek Sejmu przedstawia uchwaloną ustawę do podpisu Prezydentowi Rzeczypospolitej.

2. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

3. Przed podpisaniem ustawy Prezydent Rzeczypospolitej może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy z Konstytucją. Prezydent Rzeczypospolitej nie może odmówić podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za zgodną z Konstytucją.

4. Prezydent Rzeczypospolitej odmawia podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za niezgodną z Konstytucją. Jeżeli jednak niezgodność z Konstytucją dotyczy poszczególnych przepisów ustawy, a Trybunał Konstytucyjny nie orzeknie, że są one nierozzerwalnie związane z całą ustawą, Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu, podpisuje ustawę z pominięciem przepisów uznanych za niezgodne z Konstytucją albo zwraca ustawę Sejmowi w celu usunięcia niezgodności.

5. Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie wystąpił z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego w trybie ust. 3, może z umotywowanym wnioskiem przekazać ustawę Sejmowi do ponownego rozpatrzenia. Po ponownym uchwaleniu ustawy przez Sejm większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu 7 dni podpisuje ustawę i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. W razie ponownego uchwalenia ustawy przez Sejm Prezydentowi Rzeczypospolitej nie przysługuje prawo wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego w trybie ust. 3.

6. Wystąpienie Prezydenta Rzeczypospolitej do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy z Konstytucją lub z wnioskiem do Sejmu o ponowne rozpatrzenie ustawy wstrzymuje bieg, określonego w ust. 2, terminu do podpisania ustawy.

ART. 123.

1. Rada Ministrów może uznać uchwalony przez siebie projekt ustawy za pilny, z wyjątkiem projektów ustaw podatkowych, ustaw dotyczących wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejmu, Senatu oraz organów samorządu terytorialnego, ustaw regulujących ustrój i właściwość władz publicznych, a także kodeksów.

2. Regulamin Sejmu oraz regulamin Senatu określają odrębności w postępowaniu ustawodawczym w sprawie projektu pilnego.

3. W postępowaniu w sprawie ustawy, której projekt został uznany za pilny, termin jej rozpatrzenia przez Senat wynosi 14 dni, a termin podpisania ustawy przez Prezydenta Rzeczypospolitej wynosi 7 dni.

ART. 124.

Do Senatu stosuje się odpowiednio przepisy art. 110, art. 112, art. 113 i art. 120.

REFERENDUM

ART. 125.

1. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.

2. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

3. Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięło udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący.

4. Ważność referendum ogólnokrajowego oraz referendum, o którym mowa w art. 235 ust. 6, stwierdza Sąd Najwyższy.

5. Zasady i tryb przeprowadzania referendum określa ustawa.

ROZDZIAŁ V

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

ART. 126.

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.

2. Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.

3. Prezydent Rzeczypospolitej wykonuje swoje zadania w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach.

ART. 127.

1. Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany przez Naród w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym.

2. Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany na pięcioletnią kadencję i może być ponownie wybrany tylko raz.

3. Na Prezydenta Rzeczypospolitej może być wybrany obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu. Kandydata zgłasza co najmniej 100.000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.

4. Na Prezydenta Rzeczypospolitej wybrany zostaje kandydat, który otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyska wymaganej większości, czternastego dnia po pierwszym głosowaniu przeprowadza się ponowne głosowanie.

5. W ponownym głosowaniu wyboru dokonuje się spośród dwóch kandydatów, którzy w pierwszym głosowaniu otrzymali kolejno największą liczbę głosów. Jeżeli którykolwiek z tych dwóch kandydatów wycofa zgodę na kandydowanie, utraci prawo wyborcze lub umrze, w jego miejsce do wyborów w ponownym głosowaniu dopuszcza się kandydata, który otrzymał kolejno największą liczbę głosów w pierwszym głosowaniu. W takim przypadku datę ponownego głosowania odracza się o dalszych 14 dni.

6. Na Prezydenta Rzeczypospolitej wybrany zostaje kandydat, który w ponownym głosowaniu otrzymał więcej głosów.

7. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej określa ustawa.

ART. 128.

1. Kadencja Prezydenta Rzeczypospolitej rozpoczyna się w dniu objęcia przez niego urzędu.

2. Wybory Prezydenta Rzeczypospolitej zarządza Marszałek Sejmu na dzień przypadający nie wcześniej niż na 100 dni i nie później niż na 75 dni przed upływem kadencji urzędującego Prezydenta Rzeczypospolitej, a w razie opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej – nie później niż w czternastym dniu po opróżnieniu urzędu, wyznaczając datę wyborów na dzień wolny od pracy przypadający w ciągu 60 dni od dnia zarządzenia wyborów.

ART. 129.

1. Ważność wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej stwierdza Sąd Najwyższy.

2. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej na zasadach określonych w ustawie.

3. W razie stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej przeprowadza się nowe wybory, na zasadach przewidzianych w art. 128 ust. 2 dla przypadku opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

ART. 130.

Prezydent Rzeczypospolitej obejmuje urząd po złożeniu wobec Zgromadzenia Narodowego następującej przysięgi:

Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczyście przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem.

Przysięga może być złożona z dodaniem zdania *Tak mi dopomóż Bóg.*

ART. 131.

1. Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może przejściowo sprawować urzędu, zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który tymczasowo przejmuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej. Gdy Prezydent Rzeczypospolitej nie jest w stanie zawiadomić Marszałka Sejmu o niemożności sprawowania urzędu, wówczas o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny na wniosek Marszałka Sejmu. W razie uznania przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Trybunał Konstytucyjny powierza Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej.

2. Marszałek Sejmu tymczasowo, do czasu wyboru nowego Prezydenta Rzeczypospolitej, wykonuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej w razie:

1. śmierci Prezydenta Rzeczypospolitej,
2. zrzeczenia się urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej,
3. stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej lub innych przyczyn nieobjęcia urzędu po wyborze,
4. uznania przez Zgromadzenie Narodowe trwałej niezdolności Prezydenta Rzeczypospolitej do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia, uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego,
5. złożenia Prezydenta Rzeczypospolitej z urzędu orzeczeniem Trybunału Stanu.

3. Jeżeli Marszałek Sejmu nie może wykonywać obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej, obowiązki te przejmuje Marszałek Senatu.

4. Osoba wykonująca obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej nie może postanowić o skróceniu kadencji Sejmu.

ART. 132.

Prezydent Rzeczypospolitej nie może piastować żadnego innego urzędu ani pełnić żadnej funkcji publicznej, z wyjątkiem tych, które są związane ze sprawowanym urzędem.

ART. 133.

1. Prezydent Rzeczypospolitej jako reprezentant państwa w stosunkach zewnętrznych:

1. ratyfikuje i wypowiada umowy międzynarodowe, o czym zawiadamia Sejm i Senat,
2. mianuje i odwołuje pełnomocnych przedstawicieli Rzeczypospolitej Polskiej w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych,
3. przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw i organizacji międzynarodowych.

2. Prezydent Rzeczypospolitej przed ratyfikowaniem umowy międzynarodowej może zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie jej zgodności z Konstytucją.

3. Prezydent Rzeczypospolitej w zakresie polityki zagranicznej współdziała z Prezesem Rady Ministrów i właściwym ministrem.

ART. 134.

1. Prezydent Rzeczypospolitej jest najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

2. W czasie pokoju Prezydent Rzeczypospolitej sprawuje zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej.

3. Prezydent Rzeczypospolitej mianuje Szefa Sztabu Generalnego i dowódców rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony. Czas trwania kadencji, tryb i warunki odwołania przed jej upływem określa ustawa.

4. Na czas wojny Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, mianuje Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych. W tym samym trybie może on Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych odwołać. Kompetencje Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasady jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej określa ustawa.

5. Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, nadaje określone w ustawach stopnie wojskowe.

6. Kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej, związane ze zwierzchnictwem nad Siłami Zbrojnymi, szczegółowo określa ustawa.

ART. 135.

Organem doradczym Prezydenta Rzeczypospolitej w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego.

ART. 136.

W razie bezpośredniego, zewnętrznego zagrożenia państwa Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, zarządza powszechną lub częściową mobilizację i użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

ART. 137.

Prezydent Rzeczypospolitej nadaje obywatelstwo polskie i wyraża zgodę na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego.

ART. 138.

Prezydent Rzeczypospolitej nadaje ordery i odznaczenia.

ART. 139.

Prezydent Rzeczypospolitej stosuje prawo łaski. Prawa łaski nie stosuje się do osób skazanych przez Trybunał Stanu.

ART. 140.

Prezydent Rzeczypospolitej może zwracać się z orędziem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego. Orędzia nie czyni się przedmiotem debaty.

ART. 141.

1. W sprawach szczególnej wagi Prezydent Rzeczypospolitej może zwołać Radę Gabinetową. Radę Gabinetową tworzy Rada Ministrów obradująca pod przewodnictwem Prezydenta Rzeczypospolitej.

2. Radzie Gabinetowej nie przysługują kompetencje Rady Ministrów.

ART. 142.

1. Prezydent Rzeczypospolitej wydaje rozporządzenia i zarządzenia na zasadach określonych w art. 92 i art. 93.

2. Prezydent Rzeczypospolitej wydaje postanowienia w zakresie realizacji pozostałych swoich kompetencji.

ART. 143.

Organem pomocniczym Prezydenta Rzeczypospolitej jest Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej. Prezydent Rzeczypospolitej nadaje statut Kancelarii oraz powołuje i odwołuje Szefa Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej.

ART. 144.

1. Prezydent Rzeczypospolitej, korzystając ze swoich konstytucyjnych i ustawowych kompetencji, wydaje akty urzędowe.

2. Akty urzędowe Prezydenta Rzeczypospolitej wymagają dla swojej ważności podpisu Prezesa Rady Ministrów, który przez podpisanie aktu ponosi odpowiedzialność przed Sejmem.

3. Przepis ust. 2 nie dotyczy:

1. zarządzania wyborów do Sejmu i Senatu,
2. zwoływania pierwszego posiedzenia nowo wybranych Sejmu i Senatu,
3. skracania kadencji Sejmu w przypadkach określonych w Konstytucji,
4. inicjatywy ustawodawczej,
5. zarządzania referendum ogólnokrajowego,
6. podpisywania albo odmowy podpisania ustawy,
7. zarządzania ogłoszenia ustawy oraz umowy międzynarodowej w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej,
8. zwracania się z orędziem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego,
9. wniosku do Trybunału Konstytucyjnego,
10. wniosku o przeprowadzenie kontroli przez Najwyższą Izbę Kontroli,
11. desygnowania i powoływania Prezesa Rady Ministrów,
12. przyjmowania dymisji Rady Ministrów i powierzania jej tymczasowego pełnienia obowiązków,
13. wniosku do Sejmu o pociągnięcie do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu członka Rady Ministrów,
14. odwoływania ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności,
15. zwoływania Rady Gabinetowej,

16. nadawania orderów i odznaczeń,
17. powoływania sędziów,
18. stosowania prawa łaski,
19. nadawania obywatelstwa polskiego i wyrażania zgody na zrzczenie się obywatelstwa polskiego,
20. powoływania Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego,
21. powoływania Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego,
22. powoływania Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego,
23. powoływania prezesów Sądu Najwyższego oraz wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego,
24. wniosku do Sejmu o powołanie Prezesa Narodowego Banku Polskiego,
25. powoływania członków Rady Polityki Pieniężnej,
26. powoływania i odwoływania członków Rady Bezpieczeństwa Narodowego,
27. powoływania członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji,
28. nadawania statutu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej oraz powoływania i odwoływania Szefa Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej,
29. wydawania zarządzeń na zasadach określonych w art. 93,
30. zrzeczenia się urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

ART. 145.

1. Prezydent Rzeczypospolitej za naruszenie Konstytucji, ustawy lub za popełnienie przestępstwa może być pociągnięty do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu.

2. Postawienie Prezydenta Rzeczypospolitej w stan oskarżenia może nastąpić uchwałą Zgromadzenia Narodowego, podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego na wniosek co najmniej 140 członków Zgromadzenia Narodowego.

3. Z dniem podjęcia uchwały o postawieniu Prezydenta Rzeczypospolitej w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu sprawowanie urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej ulega zawieszeniu. Przepis art. 131 stosuje się odpowiednio.

ROZDZIAŁ VI

RADA MINISTRÓW I ADMINISTRACJA RZĄDOWA

ART. 146.

1. Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Do Rady Ministrów należą sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego.

3. Rada Ministrów kieruje administracją rządową.

4. W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności:

1. zapewnia wykonanie ustaw,
2. wydaje rozporządzenia,
3. koordynuje i kontroluje prace organów administracji rządowej,
4. chroni interesy Skarbu Państwa,
5. uchwała projekt budżetu państwa,
6. kieruje wykonaniem budżetu państwa oraz uchwała zamknięcie rachunków państwowych i sprawozdanie z wykonania budżetu,
7. zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz porządek publiczny,
8. zapewnia bezpieczeństwo zewnętrzne państwa,
9. sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi,
10. zawiera umowy międzynarodowe wymagające ratyfikacji oraz zatwierdza i wypowiada inne umowy międzynarodowe,
11. sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju oraz określa corocznie liczbę obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej,
12. określa organizację i tryb swojej pracy.

ART. 147.

1. Rada Ministrów składa się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów.

2. W skład Rady Ministrów mogą być powoływani wiceprezesi Rady Ministrów.

3. Prezes i wiceprezes Rady Ministrów mogą pełnić także funkcję ministra.

4. W skład Rady Ministrów mogą być ponadto powoływani przewodniczący określonych w ustawach komitetów.

ART. 148.

Prezes Rady Ministrów:

1. reprezentuje Radę Ministrów,
2. kieruje pracami Rady Ministrów,
3. wydaje rozporządzenia,
4. zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania,
5. koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów,
6. sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach i formach określonych w Konstytucji i ustawach,
7. jest zwierzchnikiem służbowym pracowników administracji rządowej.

ART. 149.

1. Ministrowie kierują określonymi działami administracji rządowej lub wypełniają zadania wyznaczone im przez Prezesa Rady Ministrów. Zakres działania ministra kierującego działem administracji rządowej określają ustawy.

2. Minister kierujący działem administracji rządowej wydaje rozporządzenia. Rada Ministrów, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może uchylić rozporządzenie lub zarządzenie ministra.

3. Do przewodniczącego komitetu, o którym mowa w art. 147 ust. 4, stosuje się odpowiednio przepisy odnoszące się do ministra kierującego działem administracji rządowej.

ART. 150.

Członek Rady Ministrów nie może prowadzić działalności sprzecznej z jego obowiązkami publicznymi.

ART. 151.

Prezes Rady Ministrów, wiceprezesi Rady Ministrów i ministrowie składają wobec Prezydenta Rzeczypospolitej następującą przysięgę:

Obejmując urząd Prezesa Rady Ministrów (wiceprezesa Rady Ministrów, ministra), uroczyste przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji i innym prawom Rzeczypospolitej Polskiej,

a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem.

Przysięga może być złożona z dodaniem zdania *Tak mi dopomóż Bóg.*

ART. 152.

1. Przedstawicielem Rady Ministrów w województwie jest wojewoda.
2. Tryb powoływania i odwoływania oraz zakres działania wojewodów określa ustawa.

ART. 153.

1. W celu zapewnienia zawodowego, rzetelnego, bezstronnego i politycznie neutralnego wykonywania zadań państwa, w urzędach administracji rządowej działa korpus służby cywilnej.

2. Prezes Rady Ministrów jest zwierzchnikiem korpusu służby cywilnej.

ART. 154.

1. Prezydent Rzeczypospolitej desygnuje Prezesa Rady Ministrów, który proponuje skład Rady Ministrów. Prezydent Rzeczypospolitej powołuje Prezesa Rady Ministrów wraz z pozostałymi członkami Rady Ministrów w ciągu 14 dni od dnia pierwszego posiedzenia Sejmu lub przyjęcia dymisji poprzedniej Rady Ministrów i odbiera przysięgę od członków nowo powołanej Rady Ministrów.

2. Prezes Rady Ministrów, w ciągu 14 dni od dnia powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej, przedstawia Sejmowi program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania. Wotum zaufania Sejm uchwała bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

3. W razie niepowołania Rady Ministrów w trybie ust. 1 lub nieudzielenia jej wotum zaufania w trybie ust. 2 Sejm w ciągu 14 dni od upływu terminów określonych w ust. 1 lub ust. 2 wybiera Prezesa Rady Ministrów oraz proponowanych przez niego członków Rady Ministrów bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Prezydent Rzeczypospolitej powołuje tak wybraną Radę Ministrów i odbiera przysięgę od jej członków.

ART. 155.

1. W razie niepowołania Rady Ministrów w trybie art. 154 ust. 3 Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu 14 dni powołuje Prezesa Rady Ministrów i na jego wniosek pozostałych członków Rady Ministrów oraz odbiera od nich przysięgę. Sejm w ciągu 14 dni od dnia powołania Rady Ministrów przez Prezydenta Rzeczypospolitej udziela jej wotum m zaufania większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

2. W razie nieudzielenia Radzie Ministrów wotum zaufania w trybie określonym w ust. 1, Prezydent Rzeczypospolitej skraca kadencję Sejmu i zarządza wybory.

ART. 156.

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu za naruszenie Konstytucji lub ustaw, a także za przestępstwa popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem.

2. Uchwałę o pociągnięciu członka Rady Ministrów do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu Sejm podejmuje na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej lub co najmniej 115 posłów większością 3/5 ustawowej liczby posłów.

ART. 157.

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem solidarną odpowiedzialność za działalność Rady Ministrów.

2. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem również odpowiedzialność indywidualną za sprawy należące do ich kompetencji lub powierzone im przez Prezesa Rady Ministrów.

ART. 158.

1. Sejm wyraża Radzie Ministrów wotum nieufności większością ustawowej liczby posłów na wniosek zgłoszony przez co najmniej 46 posłów i wskazujący imiennie kandydata na Prezesa Rady Ministrów. Jeżeli uchwała została przyjęta przez Sejm, Prezydent Rzeczypospolitej przyjmuje dymisję Rady Ministrów i powołuje wybranego przez Sejm nowego Prezesa Rady Ministrów, a na jego wniosek pozostałych członków Rady Ministrów oraz odbiera od nich przysięgę.

2. Wniosek o podjęcie uchwały, o której mowa w ust. 1, może być poddany pod głosowanie nie wcześniej niż po upływie 7 dni od dnia jego zgłoszenia. Powtórny wniosek może być zgłoszony nie wcześniej niż po upływie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia poprzedniego wniosku. Powtórny wniosek może być zgłoszony przed upływem 3 miesięcy, jeżeli wystąpi z nim co najmniej 115 posłów.

ART. 159.

1. Sejm może wyrazić ministrowi wotum nieufności. Wniosek o wyrażenie wotum nieufności może być zgłoszony przez co najmniej 69 posłów. Przepis art. 158 ust. 2 stosuje się odpowiednio.

2. Prezydent Rzeczypospolitej odwołuje ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności większością głosów ustawowej liczby posłów.

ART. 160.

Prezes Rady Ministrów może zwrócić się do Sejmu o wyrażenie Radzie Ministrów wotum zaufania. Udzielenie wotum zaufania Radzie Ministrów następuje większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

ART. 161.

Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, dokonuje zmian w składzie Rady Ministrów.

ART. 162.

1. Prezes Rady Ministrów składa dymisję Rady Ministrów na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu.

2. Prezes Rady Ministrów składa dymisję Rady Ministrów również w razie:

1. nieuchwalenia przez Sejm wotum zaufania dla Rady Ministrów,
2. wyrażenia Radzie Ministrów wotum nieufności,
3. rezygnacji Prezesa Rady Ministrów.

3. Prezydent Rzeczypospolitej, przyjmując dymisję Rady Ministrów, powierza jej dalsze sprawowanie obowiązków do czasu powołania nowej Rady Ministrów.

4. Prezydent Rzeczypospolitej, w przypadku określonym w ust. 2 pkt 3, może odmówić przyjęcia dymisji Rady Ministrów.

ROZDZIAŁ VII
SAMORZĄD TERYTORIALNY

ART. 163.

Samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne nie zastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych.

ART. 164.

1. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina.
2. Inne jednostki samorządu regionalnego albo lokalnego i regionalnego określa ustawa.
3. Gmina wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego.

ART. 165.

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną. Przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe.
2. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej.

ART. 166.

1. Zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne.
2. Jeżeli wynika to z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawa może zlecić jednostkom samorządu terytorialnego wykonywanie innych zadań publicznych. Ustawa określa tryb przekazywania i sposób wykonywania zadań zleconych.
3. Spory kompetencyjne między organami samorządu terytorialnego i administracji rządowej rozstrzygają sądy administracyjne.

ART. 167.

1. Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań.
2. Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa.
3. Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie.

4. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.

ART. 168.

Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie.

ART. 169.

1. Jednostki samorządu terytorialnego wykonują swoje zadania za pośrednictwem organów stanowiących i wykonawczych.

2. Wybory do organów stanowiących są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.

3. Zasady i tryb wyborów oraz odwoływania organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego określa ustawa.

4. Ustrój wewnętrzny jednostek samorządu terytorialnego określają, w granicach ustaw, ich organy stanowiące.

ART. 170.

Członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować, w drodze referendum, o sprawach dotyczących tej wspólnoty, w tym o odwołaniu pochodzącego z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa.

ART. 171.

1. Działalność samorządu terytorialnego podlega nadzorowi z punktu widzenia legalności.

2. Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe.

3. Sejm, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego, jeżeli organ ten rażąco narusza Konstytucję lub ustawy.

ART. 172.

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo zrzeszania się.

2. Jednostka samorządu terytorialnego ma prawo przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych

oraz współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

3. Zasady, na jakich jednostki samorządu terytorialnego mogą korzystać z praw, o których mowa w ust. 1 i 2, określa ustawa.

ROZDZIAŁ VIII *SĄDY I TRYBUNAŁY*

ART. 173.

Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

ART. 174.

Sądy i Trybunały wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

SĄDY

ART. 175.

1. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.

2. Sąd wyjątkowy lub tryb doraźny może być ustanowiony tylko na czas wojny.

ART. 176.

1. Postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne.

2. Ustrój i właściwość sądów oraz postępowanie przed sądami określają ustawy.

ART. 177.

Sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów.

ART. 178.

1. Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.

2. Sędziom zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków.

3. Sędzia nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

ART. 179.

Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, na czas nieoznaczony.

ART. 180.

1. Sędziowie są nieusuwalni.

2. Złożenie sędziego z urzędu, zawieszenie w urzędowaniu, przeniesienie do innej siedziby lub na inne stanowisko wbrew jego woli może nastąpić jedynie na mocy orzeczenia sądu i tylko w przypadkach określonych w ustawie.

3. Sędzia może być przeniesiony w stan spoczynku na skutek uniemożliwiających mu sprawowanie jego urzędu choroby lub utraty sił. Tryb postępowania oraz sposób odwołania się do sądu określa ustawa.

4. Ustawa określa granicę wieku, po osiągnięciu której sędziowie przechodzą w stan spoczynku.

5. W razie zmiany ustroju sądów lub zmiany granic okręgów sądowych wolno sędziego przenosić do innego sądu lub w stan spoczynku z pozostawieniem mu pełnego uposażenia.

ART. 181.

Sędzia nie może być, bez uprzedniej zgody sądu określonego w ustawie, pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Sędzia nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się prezesa właściwego miejscowo sądu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

ART. 182.

Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa.

ART. 183.

1. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania.

2. Sąd Najwyższy wykonuje także inne czynności określone w Konstytucji i ustawach.

3. Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego.

ART. 184.

Naczelny Sąd Administracyjny oraz inne sądy administracyjne sprawują, w zakresie określonym w ustawie, kontrolę działalności administracji publicznej. Kontrola ta obejmuje również orzekanie o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej.

ART. 185.

Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego.

ART. 186.

1. Krajowa Rada Sądownictwa stoi na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

2. Krajowa Rada Sądownictwa może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności z Konstytucją aktów normatywnych w zakresie, w jakim dotyczą one niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

ART. 187.

1. Krajowa Rada Sądownictwa składa się z:

1. Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Ministra Sprawiedliwości, Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego i osoby powołanej przez Prezydenta Rzeczypospolitej,
2. piętnastu członków wybranych spośród sędziów Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych,

3. czterech członków wybranych przez Sejm spośród posłów oraz dwóch członków wybranych przez Senat spośród senatorów.
2. Krajowa Rada Sądownictwa wybiera spośród swoich członków przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących.
3. Kadencja wybranych członków Krajowej Rady Sądownictwa trwa cztery lata.
4. Ustrój, zakres działania i tryb pracy Krajowej Rady Sądownictwa oraz sposób wyboru jej członków określa ustawa.

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

ART. 188.

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

1. zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
2. zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
3. zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
4. zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
5. skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

ART. 189.

Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

ART. 190.

1. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne.

2. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w sprawach wymienionych w art. 188 podlegają niezwłocznemu ogłoszeniu w organie urzędowym, w którym akt normatywny był ogłoszony. Jeżeli akt nie był ogłoszony, orzeczenie ogłasza się w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej *Monitor Polski*.

3. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego wchodzi w życie z dniem ogłoszenia, jednak Trybunał Konstytucyjny może określić inny termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego. Termin ten nie może przekroczyć osiemnastu miesięcy, gdy chodzi o ustawę, a gdy chodzi o inny akt normatywny – dwunastu miesięcy. W przypadku orzeczeń, które wiążą się z nakładami finansowymi nie przewidzianymi w ustawie budżetowej, Trybunał Konstytucyjny określa termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego po zapoznaniu się z opinią Rady Ministrów.

4. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją, umową międzynarodową lub z ustawą aktu normatywnego, na podstawie którego zostało wydane prawomocne orzeczenie sądowe, ostateczna decyzja administracyjna lub rozstrzygnięcie w innych sprawach, stanowi podstawę do wznowienia postępowania, uchylecia decyzji lub innego rozstrzygnięcia na zasadach i w trybie określonych w przepisach właściwych dla danego postępowania.

5. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego zapadają większością głosów.

ART. 191.

1. Z wnioskiem w sprawach, o których mowa w art. 188, do Trybunału Konstytucyjnego wystąpić mogą:

1. Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, 50 posłów, 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich,
2. Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie, o którym mowa w art. 186 ust. 2,
3. organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego,
4. ogólnokrajowe organy związków zawodowych oraz ogólnokrajowe władze organizacji pracodawców i organizacji zawodowych,
5. kościoły i inne związki wyznaniowe,
6. podmioty określone w art. 79 w zakresie w nim wskazanym.

2. Podmioty, o których mowa w ust. 1 pkt 3-5, mogą wystąpić z takim wnioskiem, jeżeli akt normatywny dotyczy spraw objętych ich zakresem działania.

ART. 192.

Z wnioskiem w sprawach, o których mowa w art. 189, do Trybunału Konstytucyjnego wystąpić mogą: Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego i Prezes Najwyższej Izby Kontroli.

ART. 193.

Każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne co do zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.

ART. 194.

1. Trybunał Konstytucyjny składa się z 15 sędziów, wybieranych indywidualnie przez Sejm na 9 lat spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą. Ponowny wybór do składu Trybunału jest niedopuszczalny.

2. Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

ART. 195.

1. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w sprawowaniu swojego urzędu są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji.

2. Sędziom Trybunału Konstytucyjnego zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków.

3. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w okresie zajmowania stanowiska nie mogą należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

ART. 196.

Sędzia Trybunału Konstytucyjnego nie może być, bez uprzedniej zgody Trybunału Konstytucyjnego, pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Sędzia nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego

toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

ART. 197.

Organizację Trybunału Konstytucyjnego oraz tryb postępowania przed Trybunałem określa ustawa.

TRYBUNAŁ STANU

ART. 198.

1. Za naruszenie Konstytucji lub ustawy, w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania, odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą: Prezydent Rzeczypospolitej, Prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, osoby, którym Prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem, oraz Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych.

2. Odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą również posłowie i senatorowie w zakresie określonym w art. 107.

3. Rodzaje kar orzekanych przez Trybunał Stanu określa ustawa.

ART. 199.

1. Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, 2 zastępców przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego.

2. Przewodniczącym Trybunału Stanu jest Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego.

3. Członkowie Trybunału Stanu w sprawowaniu funkcji sędziego Trybunału Stanu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.

ART. 200.

Członek Trybunału Stanu nie może być bez uprzedniej zgody Trybunału Stanu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Członek Trybunału Stanu nie może być zatrzymany lub

aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się przewodniczącego Trybunału Stanu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

ART. 201.

Organizację Trybunału Stanu oraz tryb postępowania przed Trybunałem określa ustawa.

ROZDZIAŁ IX
ORGANY KONTROLI PAŃSTWOWEJ
I OCHRONY PRAWA

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

ART. 202.

1. Najwyższa Izba Kontroli jest naczelnym organem kontroli państwowej.
2. Najwyższa Izba Kontroli podlega Sejmowi.
3. Najwyższa Izba Kontroli działa na zasadach kolegiałości.

ART. 203.

1. Najwyższa Izba Kontroli kontroluje działalność organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności.

2. Najwyższa Izba Kontroli może kontrolować działalność organów samorządu terytorialnego, komunalnych osób prawnych i innych komunalnych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności i rzetelności.

3. Najwyższa Izba Kontroli może również kontrolować z punktu widzenia legalności i gospodarności działalność innych jednostek organizacyjnych i podmiotów gospodarczych w zakresie, w jakim wykorzystują

one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się z zobowiązań finansowych na rzecz państwa.

ART. 204.

1. Najwyższa Izba Kontroli przedkłada Sejmowi:

1. analizę wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej,
2. opinię w przedmiocie absolutorium dla Rady Ministrów,
3. informacje o wynikach kontroli, wnioski i wystąpienia, określone w ustawie.

2. Najwyższa Izba Kontroli przedstawia Sejmowi coroczne sprawozdanie ze swojej działalności.

ART. 205.

1. Prezes Najwyższej Izby Kontroli jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 6 lat i może być ponownie powołany tylko raz.

2. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.

3. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

ART. 206.

Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

ART. 207.

Organizację oraz tryb działania Najwyższej Izby Kontroli określa ustawa.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

ART. 208.

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.

2. Zakres i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich określa ustawa.

ART. 209.

1. Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 5 lat.

2. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.

3. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

ART. 210.

Rzecznik Praw Obywatelskich jest w swojej działalności niezawisły, niezależny od innych organów państwowych i odpowiada jedynie przed Sejmem na zasadach określonych w ustawie.

ART. 211.

Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

ART. 212.

Rzecznik Praw Obywatelskich corocznie informuje Sejm i Senat o swojej działalności oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela.

KRAJOWA RADA RADIOFONII I TELEWIZJI

ART. 213.

1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.

2. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji wydaje rozporządzenia, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały.

ART. 214.

1. Członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.

2. Członek Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji.

ART. 215.

Zasady i tryb działania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, jej organizację oraz szczegółowe zasady powoływania jej członków określa ustawa.

ROZDZIAŁ X

FINANSE PUBLICZNE

ART. 216.

1. Środki finansowe na cele publiczne są gromadzone i wydatkowane w sposób określony w ustawie.

2. Nabywanie, zbywanie i obciążanie nieruchomości, udziałów lub akcji oraz emisja papierów wartościowych przez Skarb Państwa, Narodowy Bank Polski lub inne państwowe osoby prawne następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.

3. Ustanowienie monopolu następuje w drodze ustawy.

4. Zaciąganie pożyczek oraz udzielanie gwarancji i poręczeń finansowych przez państwo następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.

5. Nie wolno zaciągać pożyczek lub udzielać gwarancji i poręczeń finansowych, w następstwie których państwowy dług publiczny

przekroczy 3/5 wartości rocznego produktu krajowego brutto. Sposób obliczania wartości rocznego produktu krajowego brutto oraz państwowego długu publicznego określa ustawa.

ART. 217.

Nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków następuje w drodze ustawy.

ART. 218.

Organizację Skarbu Państwa oraz sposób zarządzania majątkiem Skarbu Państwa określa ustawa.

ART. 219.

1. Sejm uchwała budżet państwa na rok budżetowy w formie ustawy budżetowej.

2. Zasady i tryb opracowania projektu budżetu państwa, stopień jego szczegółowości oraz wymagania, którym powinien odpowiadać projekt ustawy budżetowej, a także zasady i tryb wykonywania ustawy budżetowej określa ustawa.

3. W wyjątkowych przypadkach dochody i wydatki państwa w okresie krótszym niż rok może określać ustawa o prowizorium budżetowym. Przepisy dotyczące projektu ustawy budżetowej stosuje się odpowiednio do projektu ustawy o prowizorium budżetowym.

4. Jeżeli ustawa budżetowa albo ustawa o prowizorium budżetowym nie weszły w życie w dniu rozpoczęcia roku budżetowego, Rada Ministrów prowadzi gospodarkę finansową na podstawie przedłożonego projektu ustawy.

ART. 220.

1. Zwiększenie wydatków lub ograniczenie dochodów planowanych przez Radę Ministrów nie może powodować ustalenia przez Sejm większego deficytu budżetowego niż przewidziany w projekcie ustawy budżetowej.

2. Ustawa budżetowa nie może przewidywać pokrywania deficytu budżetowego przez zaciąganie zobowiązania w centralnym banku państwa.

ART. 221.

Inicjatywa ustawodawcza w zakresie ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym, zmiany ustawy budżetowej, ustawy o zaciąganiu długu publicznego oraz ustawy o udzielaniu gwarancji finansowych przez państwo przysługuje wyłącznie Radzie Ministrów.

ART. 222.

Rada Ministrów przedkłada Sejmowi najpóźniej na 3 miesiące przed rozpoczęciem roku budżetowego projekt ustawy budżetowej na rok następny. W wyjątkowych przypadkach możliwe jest późniejsze przedłożenie projektu.

ART. 223.

Senat może uchwalić poprawki do ustawy budżetowej w ciągu 20 dni od dnia przekazania jej Senatowi.

ART. 224.

1. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje w ciągu 7 dni ustawę budżetową albo ustawę o prowizorium budżetowym przedstawioną przez Marszałka Sejmu. Do ustawy budżetowej i ustawy o prowizorium budżetowym nie stosuje się przepisu art. 122 ust. 5.

2. W przypadku zwrócenia się Prezydenta Rzeczypospolitej do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy budżetowej albo ustawy o prowizorium budżetowym przed jej podpisaniem, Trybunał orzeka w tej sprawie nie później niż w ciągu 2 miesięcy od dnia złożenia wniosku w Trybunale.

ART. 225.

Jeżeli w ciągu 4 miesięcy od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy budżetowej nie zostanie ona przedstawiona Prezydentowi Rzeczypospolitej do podpisu, Prezydent Rzeczypospolitej może w ciągu 14 dni zarządzić skrócenie kadencji Sejmu.

ART. 226.

1. Rada Ministrów w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego przedkłada Sejmowi sprawozdanie z wykonania ustawy budżetowej wraz z informacją o stanie zadłużenia państwa.

2. Sejm rozpatruje przedłożone sprawozdanie i po zapoznaniu się z opinią Najwyższej Izby Kontroli podejmuje, w ciągu 90 dni od dnia

przedłożenia Sejmowi sprawozdania, uchwałę o udzieleniu lub o odmowie udzielenia Radzie Ministrów absolutorium.

ART. 227.

1. Centralnym bankiem państwa jest Narodowy Bank Polski. Przysługuje mu wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. Narodowy Bank Polski odpowiada za wartość polskiego pieniądza.

2. Organami Narodowego Banku Polskiego są: Prezes Narodowego Banku Polskiego, Rada Polityki Pieniężnej oraz Zarząd Narodowego Banku Polskiego.

3. Prezes Narodowego Banku Polskiego jest powoływany przez Sejm na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej na 6 lat.

4. Prezes Narodowego Banku Polskiego nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

5. W skład Rady Polityki Pieniężnej wchodzi Prezes Narodowego Banku Polskiego jako przewodniczący oraz osoby wyróżniające się wiedzą z zakresu finansów, powoływane na 6 lat, w równej liczbie przez Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejm i Senat.

6. Rada Polityki Pieniężnej ustala corocznie założenia polityki pieniężnej i przedkłada je do wiadomości Sejmowi równocześnie z przedłożeniem przez Radę Ministrów projektu ustawy budżetowej. Rada Polityki Pieniężnej, w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego, składa Sejmowi sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej.

7. Organizację i zasady działania Narodowego Banku Polskiego oraz szczegółowe zasady powoływania i odwoływania jego organów określa ustawa.

ROZDZIAŁ XI
STANY NADZWYCZAJNE

ART. 228.

1. W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej.

2. Stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko na podstawie ustawy, w drodze rozporządzenia, które podlega dodatkowemu podaniu do publicznej wiadomości.

3. Zasady działania organów władzy publicznej oraz zakres, w jakim mogą zostać ograniczone wolności i prawa człowieka i obywatela w czasie poszczególnych stanów nadzwyczajnych, określa ustawa.

4. Ustawa może określić podstawy, zakres i tryb wyrównywania strat majątkowych wynikających z ograniczenia w czasie stanu nadzwyczajnego wolności i praw człowieka i obywatela.

5. Działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa.

6. W czasie stanu nadzwyczajnego nie mogą być zmienione: Konstytucja, ordynacje wyborcze do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego, ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej oraz ustawy o stanach nadzwyczajnych.

7. W czasie stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu 90 dni po jego zakończeniu nie może być skrócona kadencja Sejmu, przeprowadzone referendum ogólnokrajowe, nie mogą być przeprowadzane wybory do Sejmu, Senatu, organów samorządu terytorialnego oraz wybory Prezydenta Rzeczypospolitej, a kadencje tych organów ulegają odpowiedniemu przedłużeniu. Wybory do organów samorządu terytorialnego są możliwe tylko tam, gdzie nie został wprowadzony stan nadzwyczajny.

ART. 229.

W razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent

Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa.

ART. 230.

1. W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić, na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.

2. Przedłużenie stanu wyjątkowego może nastąpić tylko raz, za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni.

ART. 231.

Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu wojennego lub wyjątkowego Prezydent Rzeczypospolitej przedstawia Sejmowi w ciągu 48 godzin od podpisania rozporządzenia. Sejm niezwłocznie rozpatruje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej. Sejm może je uchylić bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

ART. 232.

W celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia Rada Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni, stan klęski żywiołowej na części albo na całym terytorium państwa. Przedłużenie tego stanu może nastąpić za zgodą Sejmu.

ART. 233.

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko).

2. Niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku.

3. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w stanie klęski żywiołowej może ograniczać wolności

i prawa określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku).

ART. 234.

1. Jeżeli w czasie stanu wojennego Sejm nie może zebrać się na posiedzenie, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów wydaje rozporządzenia z mocą ustawy w zakresie i w granicach określonych w art. 228 ust. 3-5. Rozporządzenia te podlegają zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu.

2. Rozporządzenia, o których mowa w ust. 1, mają charakter źródeł powszechnie obowiązującego prawa.

ROZDZIAŁ XII

ZMIANA KONSTYTUCJI

ART. 235.

1. Projekt ustawy o zmianie Konstytucji może przedłożyć co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej.

2. Zmiana Konstytucji następuje w drodze ustawy uchwalonej w jednokowym brzmieniu przez Sejm i następnie w terminie nie dłuższym niż 60 dni przez Senat.

3. Pierwsze czytanie projektu ustawy o zmianie Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż trzydziestego dnia od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy.

4. Ustawę o zmianie Konstytucji uchwała Sejm większością co najmniej 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów

oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

5. Uchwalenie przez Sejm ustawy zmieniającej przepisy rozdziałów I, II lub XII Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż sześćdziesiątego dnia po pierwszym czytaniu projektu tej ustawy.

6. Jeżeli ustawa o zmianie Konstytucji dotyczy przepisów rozdziału I, II lub XII, podmioty określone w ust. 1 mogą zażądać, w terminie 45 dni od dnia uchwalenia ustawy przez Senat, przeprowadzenia referendum zatwierdzającego. Z wnioskiem w tej sprawie podmioty te zwracają się do Marszałka Sejmu, który zarządza niezwłocznie przeprowadzenie referendum w ciągu 60 dni od dnia złożenia wniosku. Zmiana Konstytucji zostaje przyjęta, jeżeli za tą zmianą opowiedziała się większość głosujących.

7. Po zakończeniu postępowania określonego w ust. 4 i 6 Marszałek Sejmu przedstawia Prezydentowi Rzeczypospolitej uchwaloną ustawę do podpisu. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

ROZDZIAŁ XIII

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I KOŃCOWE

ART. 236.

1. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji Rada Ministrów przedstawi Sejmowi projekty ustaw niezbędnych do stosowania Konstytucji.

2. Ustawy wprowadzające w życie art. 176 ust. 1 w zakresie dotyczącym postępowania przed sądami administracyjnymi zostaną uchwalone przed upływem 5 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji. Do czasu wejścia w życie tych ustaw obowiązują przepisy dotyczące rewizji nadzwyczajnej od orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego.

ART. 237.

1. W okresie 4 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji w sprawach o wykroczenia orzekają kolegia do spraw wykroczeń przy sądach rejonowych, przy czym o karze aresztu orzeka sąd.
2. Odwołanie od orzeczenia kolegium rozpoznaje sąd.

ART. 238.

1. Kadencja konstytucyjnych organów władzy publicznej i osób wchodzących w ich skład wybranych lub powołanych przed wejściem w życie Konstytucji kończy się z upływem okresu ustalonego w przepisach obowiązujących przed dniem wejścia w życie Konstytucji.

2. W przypadku gdy przepisy obowiązujące przed dniem wejścia w życie Konstytucji nie ustalały tej kadencji, a od dnia wyboru lub powołania upłynął okres dłuższy niż ustalony przez Konstytucję, kadencja konstytucyjna organów władzy publicznej lub osób wchodzących w ich skład upływa po roku od dnia wejścia w życie Konstytucji.

3. W przypadku gdy przepisy obowiązujące przed dniem wejścia w życie Konstytucji nie ustalały tej kadencji, a od dnia wyboru lub powołania upłynął okres krótszy niż ustalony przez Konstytucję dla konstytucyjnych organów władzy publicznej lub osób wchodzących w ich skład, czas, w którym organy te lub osoby pełniły funkcje według przepisów dotychczasowych, wlicza się do kadencji ustalonej w Konstytucji.

ART. 239.

1. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją ustaw uchwalonych przed dniem jej wejścia w życie nie są ostateczne i podlegają rozpatrzeniu przez Sejm, który może odrzucić orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego większością 2/3 głosów, w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Nie dotyczy to orzeczeń wydanych w następstwie pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego.

2. Postępowanie w sprawach o ustalenie przez Trybunał Konstytucyjny powszechnie obowiązującej wykładni ustaw, wszczęte przed wejściem w życie Konstytucji, podlega umorzeniu.

3. Z dniem wejścia w życie Konstytucji uchwały Trybunału Konstytucyjnego w sprawie ustalenia wykładni ustaw tracą moc powszechnie obowiązującą. W mocy pozostają prawomocne wyroki sądu oraz inne prawomocne decyzje organów władzy publicznej, podjęte z uwzględnieniem znaczenia przepisów ustalonego przez Trybunał Konstytucyjny w drodze powszechnie obowiązującej wykładni ustaw.

ART. 240.

W okresie roku od dnia wejścia w życie Konstytucji ustawa budżetowa może przewidywać pokrywanie deficytu budżetowego przez zaciąganie zobowiązań w centralnym banku państwa.

ART. 241.

1. Umowy międzynarodowe ratyfikowane dotychczas przez Rzeczpospolitą Polską na podstawie obowiązujących w czasie ich ratyfikacji przepisów konstytucyjnych i ogłoszone w Dzienniku Ustaw uznaje się za umowy ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie i stosuje się do nich przepisy art. 91 Konstytucji, jeżeli z treści umowy międzynarodowej wynika, że dotyczą one kategorii spraw wymienionych w art. 89 ust. 1 Konstytucji.

2. Rada Ministrów w ciągu 2 lat od wejścia w życie Konstytucji przedstawi Sejmowi wykaz umów międzynarodowych zawierających postanowienia niezgodne z Konstytucją.

3. Senatorowie wybrani przed dniem wejścia w życie Konstytucji, którzy nie ukończyli 30 lat, zachowują swoje mandaty do końca kadencji, na którą zostali wybrani.

4. Połączenie mandatu posła lub senatora z funkcją lub zatrudnieniem, których dotyczy zakaz określony w art. 103, powoduje wygaśnięcie mandatu po upływie miesiąca od dnia wejścia w życie Konstytucji, chyba że poseł albo senator wcześniej zrzeknie się funkcji albo ustanie zatrudnienie.

5. Sprawy będące przedmiotem postępowania ustawodawczego albo przed Trybunałem Konstytucyjnym bądź Trybunałem Stanu, a rozpoczęte przed wejściem w życie Konstytucji, są prowadzone zgodnie z przepisami konstytucyjnymi obowiązującymi w dniu rozpoczęcia sprawy.

6. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji Rada Ministrów ustali, które z uchwał Rady Ministrów oraz zarządzeń ministrów lub

innych organów administracji rządowej, podjęte lub wydane przed dniem wejścia w życie Konstytucji, wymagają – stosownie do warunków określonych w art. 87 ust. 1 i art. 92 Konstytucji – zastąpienia ich przez rozporządzenia wydane na podstawie upoważnienia ustawy, której projekt w odpowiednim czasie Rada Ministrów przedstawi Sejmowi. W tym samym okresie Rada Ministrów przedstawi Sejmowi projekt ustawy określającej, które akty normatywne organów administracji rządowej, wydane przed dniem wejścia w życie Konstytucji, stają się uchwałami albo zarządzeniami w rozumieniu art. 93 Konstytucji.

7. Obowiązujące w dniu wejścia w życie Konstytucji akty prawa miejscowego oraz przepisy gminne stają się aktami prawa miejscowego w rozumieniu art. 87 ust. 2 Konstytucji.

ART. 242.

Tracą moc:

- ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz. U. Nr 84, poz. 426, z 1995 r. Nr 38, poz. 184 i Nr 150, poz. 729 oraz z 1996 r. Nr 106, poz. 488),
- ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 67, poz. 336 i z 1994 r. Nr 61, poz. 251).

ART. 243.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej wchodzi w życie po upływie 3 miesięcy od dnia jej ogłoszenia^[V].

^[V] Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej ogłoszono w Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r. – weszła w życie z dniem 17 października 1997 r.

Ministerstwo Edukacji i Nauki

KONSTITUCYJNA OCHRONA PRAW I OBOWIĄZKÓW DZIECI ORAZ MŁODZIEŻY W POLSCE

PROJEKT DOFINANSOWANY ZE ŚRODKÓW
BUDŻETU PAŃSTWA, PRZYZNANYCH PRZEZ
MINISTRA EDUKACJI I NAUKI
W RAMACH PROGRAMU
„SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ NAUKI II”
PT. „WSPÓŁCZESNY OBRAZ SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO
W NAUCE I DEBACIE PUBLICZNEJ”

komentarz:

**DR HAB. MAGDALENA SITEK, PROF. WSGE
JOANNA MAGDALENA SITEK**

KOMENTARZ - SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	73
<i>Podstawowe zasady ustrojowe</i>	73
<i>Charakter konstytucji</i>	74
<i>Pojęcie i pozycja praw dziecka w systemie prawa</i>	74
2. PRAWA DZIECKA W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM	75
<i>Przyczyny wyodrębnienia praw dziecka w systemie prawa międzynarodowego</i>	75
<i>Normatywne pojęcie dziecka określone w konwencji o prawach dziecka</i>	76
<i>Rodzaje praw dziecka w konwencji o prawach dziecka</i>	77
<i>Obowiązki państwa w zakresie ochrony praw dziecka</i>	78
<i>Prawa dziecka w świetle karty praw podstawowych</i>	79
3. OCHRONA PRAW DZIECKA W KONSTYTUCJI RP	80
<i>Ochrona praw rodziny, małżeństwa i rodzicielstwa</i>	80
<i>Ochrona dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją</i>	81
<i>Ochrona dziecka przez państwo w przypadku braku opieki rodzicielskiej</i>	82
<i>Prawo dziecka do wysłuchania</i>	83
<i>Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami</i>	83
<i>Prawo dziecka do nauki</i>	84
<i>Prawo rodziców do wychowania i nauczania moralnego i religijnego</i> <i>zgodnie ze swoimi przekonaniami</i>	85
<i>Rzecznik Praw Dziecka</i>	86
4. WŁADZA RODZICIELSKA W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RP	87
<i>Władza rodzicielska</i>	87
<i>Podstawowe zasady ograniczenia lub pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej</i>	88
5. OGRANICZENIE LUB POZBAWIENIE WŁADZY RODZICIELSKIEJ W ŚWIETLE PRZEPISÓW KODEKSU RODZINNEGO I OPIEKUŃCZEGO	89
<i>Ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej przy okazji ustalenia ojcostwa czy macierzyństwa przez sąd</i>	89
<i>Pozbawienie władzy rodzicielskiej jako ostateczny środek chroniący dziecko</i>	90
<i>Przyczyny pozbawienia władzy rodzicielskiej</i>	90
<i>Przywrócenie władzy rodzicielskiej</i>	91
6. PRAWA A OBOWIĄZKI DZIECKA – DZIECKA W RODZINIE	92
<i>Wzajemny szacunek rodziców i dzieci</i>	92
<i>Obowiązek dziecka do posłuszeństwa rodzicom</i>	93
<i>Obowiązek przyczyniania się do pokrywania kosztów utrzymania rodziny</i>	94
PODSUMOWANIE I WNIOSKI KOŃCOWE	95
WYKAZ LITERATURY	96

DR HAB. MAGDALENA SITEK

PROFESOR WYŻSZEJ SZKOŁY

GOSPODARKI EUROREGIONALNEJ

IM. ALCIDE DE GASPERI W JÓZEFOWIE

JOANNA MAGDALENA SITEK

1. WSTĘP

Konstytucja, inaczej ustawa zasadnicza, stanowi podstawowy akt prawny dla każdego systemu prawa krajowego. Polska Konstytucja została uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. i zatwierdzona w ogólnonarodowym referendum z 25 maja 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483). Konstytucja RP weszła w życie 17 października 1997 roku, składa się z preambuły i 243 artykułów. Polska Konstytucja jest jedną z najnowszych i najnowocześniejszych konstytucji w Europie.

PODSTAWOWE ZASADY USTROJOWE

Konstytucja RP zawiera podstawowe zasady ustrojowe państwa oraz fundamentalne rozstrzygnięcia dla systemu prawnego i instytucjonalnego. Do podstawowych zasad ustrojowych wynikających z Konstytucji RP z 1997 r. zalicza się: suwerenność narodu; republikańską formę państwa; demokratyczne państwo prawne; podział i równowaga władzy; reprezentacja polityczna; pluralizm polityczny; wzajemna niezależność i współdziałanie państwa i kościołów oraz innych związków wyznaniowych; wolność i prawa człowieka i obywatela; decentralizacja władzy publicznej i samorządu; społeczna gospodarka rynkowa. Tym samym do tych zasad nie zaliczą się *expressis verbis* prawa dziecka. Jednak prawa dziecka są częścią praw człowieka i jako takie są częścią podstawowych zasad ustrojowych w Polsce^[1].

[1] J. Blicharz, *Ochrona praw dziecka na tle Konstytucji RP z 1997 roku – ramy normatywne*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji 127(2021), s. 15-18; K. Strzelczyk, *Dobro wspólne jako naczelna zasada Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.* Środkowoeuropejskie Studia Polityczne, 1-2(2009), s. 245-272.

Konstytucja jest podstawowym aktem systemu prawnego, stąd wszystkie inne akty prawne muszą być zgodne z ustawą zasadniczą.

CHARAKTER KONSTYTUCJI

Ustrojodawca w Konstytucji RP zasadniczo nie zawiera konkretnych rozwiązań normatywnych o charakterze materialnym czy procesowym. W tym akcie prawnym znajdują się przede wszystkim zasady naczelné i zasady kierunkowe. Konkretné rozwiązania normatywne ustrojodawca przekazuje do kompetencji ustawodawcy zwykłego, który wydaje akty prawne zgodnie z art. 87 § 1 Konstytucji RP. Zgodnie z tym artykułem źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia^[2].

POJĘCIE I POZYCJA PRAW DZIECKA W SYSTEMIE PRAWA

Przedmiotem niniejszego opracowania jest konstytucyjna pozycja i rola ochrony praw i obowiązków dzieci oraz młodzieży w Polsce. Wyodrębnienie katalogu praw dziecka nie oznacza ich odmiennego statusu i rozdzielności od katalogu podstawowych praw i wolności obywatelskich o których jest mowa w rozdziale II Konstytucji (art. 30-86) czy w prawie międzynarodowym. Prawa dziecka są częścią praw człowieka, a ich wydzielenie ma na celu silniejszą ochronę słabszych psychicznie czy fizycznie jednostek w społeczeństwie. Już na wstępie należy wyjaśnić, że pojęcia dzieci i młodzież nie są ze sobą w pełni tożsame. Według art. 1 Konwencji ONZ z 20 listopada 1989 r. o prawach dziecka, odpowiednikiem pojęcia dziecko jest to osoba, która nie ukończyła 18 roku życia. Przez pojęcie młodzież rozumie się jednostki znajdujące się w instytucjonalnym stanie między dzieciństwem a dorosłością, w trakcie którego określone

^[2] A. Młynarska-Sobaczewska, Wstęp [w:] red. A. Młynarska-Sobaczewska, P. Radziejewicz, *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Warszawa 2015, s. 5-25; A. Bałaban, *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 87, 88, 89, 90, 91*, Warszawa 2021, s. 20 n.

zostają ostateczne ramy tożsamości^[3]. Jako że normatywnie kategoria osób określana jako *młodzież* nie jest wyodrębniona w dalszej części opracowania będzie mowa o dzieciach w wieku do 18 roku życia, a więc również o tych którzy w kategoriach socjologicznych czy psychologicznych określani są jako młodzież.

W tak sformułowanym przedmiocie badawczym znajduje się kilka zagadnień, które wymagają wyjaśnienia. Pierwsza kwestia to dookreślenie kategorii prawa dziecka z punktu widzenia prawa międzynarodowego, a następnie Konstytucji RP i prawie zwyczajowym. Następnie niezbędne jest omówienie systemu ochrony praw dziecka jako zadania państwa, praw i obowiązków dziecka a w końcu omówienia wymaga problematyka wychowania i edukacji dziecka.

2. PRAWA DZIECKA W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

PRZYCZYNY WYODRĘBNIENIA PRAW DZIECKA W SYSTEMIE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Wyodrębnienie praw dziecka z praw człowieka nie jest przypadkowe. Ustawodawca międzynarodowy i krajowy chce w ten sposób silniej chronić jednostkę niedojrzałą fizycznie i psychicznie. Dziecko bowiem nie posiada należytego rozeznania swojej sytuacji, zwłaszcza zagrożeń czy też nie ma wystarczającej siły, aby odeprzeć wszelką przemoc fizyczną stosowaną wobec niego. Ochrona słabszych grup społecznych nie dotyczy zresztą tylko dzieci, ale również osób z niepełnosprawnościami i osób starszych. Prawa osób niepełnosprawnych zostały sformułowane w konwencji ONZ z 13 grudnia 2006 r. o prawach

^[3] S. Głód, P. Miotła, *Młodzież jako grupa społeczna w ujęciu definicji naukowych*, [w:] *Trendy ve vzdělávání*, red. J. Dostal, Olomouc 2014, s. 322.

osób z niepełnosprawnościami^[4]. Konwencja ta jednak w sposób niewystarczający chroni prawa kolejnej specyficznej grupy społecznej tj. osób starszych. Stąd obecnie w ramach OZN trwają prace nad konwencją praw osób starszych. Podobne prace są prowadzone w ramach Unii Europejskiej^[5]. Zwarto zauważyć, że ochrona słabszych grup społecznych znajduje swoje odzwierciedlenie również w prawie cywilnym, między innymi w zakresie ochrony praw konsumentów^[6].

Już w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. w art. 25 ust. 2 postanowiono, że **matka i dziecko mają prawo do specjalnej opieki. Wszystkie dzieci, zarówno małżeńskie jak i poza małżeńskie, korzystają z jednakowej ochrony społecznej.** Z kolei w art. 5 ust. in fine w Europejskiej Konsekwencji Praw Człowieka z 1950 r. postanowiono, że każde państwo może wprowadzić środki konieczne dla zabezpieczenia dobra dzieci.

NORMATYWNE POJĘCIE DZIECKA OKREŚLONE W KONWENCJI O PRAWACH DZIECKA

Podstawowe znaczenie dla ochrony praw dziecka ma konwencja ONZ z 20 listopada 1989 r. o prawach dziecka. W preambule do tego aktu prawnego zapisano, że **dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu.** Ważnym jest stwierdzenie, że pojęcie dziecka dotyczy tak dziecka urodzonego jak i nienarodzonego. Ponadto w art. 1 podano następującą definicję dziecka: **W rozumieniu niniejszej konwencji dziecko oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność.** W rozumieniu konwencji

^[4] B. Mikołajczyk, *Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami a idea traktatu o prawach osób starszych – wrogowie czy sojusznicy?* Acta Iuris Stetinensis, 3(2022), s. 117-128.

^[5] M. Łuszczynska, *Prawa osób starszych przeciwko ich marginalizacji społecznej*, Praca Socjalna 34(2019), s. 127-153.

^[6] Pelen zestaw aktów prawa międzynarodowego dotyczącego praw dziecka zob. P.J. Jaros, M. Michalak, *Prawa Dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2015.

o prawach dziecka nie ma zatem rozróżnienia na dziecko i młodzież w okresie życia człowieka do 18 roku. Pojęciem dziecko obejmuje się zatem wszystkie osoby, które nie ukończyły 18 roku życia, niezależnie od stopnia rozwoju umysłowego, psychicznego czy fizycznego. W konwencji zwraca się uwagę na fakt, że dziecko może zgodnie z prawem swojego państwa uzyskać wcześniej pełnoletność. Zgodnie z art. 10 § 1 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 1606) w prawie polskim taka możliwość dotyczy kobiety, która po ukończeniu 16 roku życia za zgodą sądu zawarła związek małżeński. W tym momencie kobieta uzyskuje pełnoletność i nie traci jej w przypadku rozwodu przed osiągnięciem 18 roku życia.

RODZAJE PRAW DZIECKA W KONWENCJI O PRAWACH DZIECKA

Wśród podstawowych praw dziecka wymienionych w Konwencji należy wymienić: **prawo do życia, godne warunki życia i rozwoju dziecka** (art. 5), jednak odpowiednio dostosowane do standardów życia lokalnej społeczności. Inne zatem mogą być warunki życia dziecka w Niemczech, Egipcie czy Indiach. Dziecko po urodzeniu winno mieć **sporządzony akt urodzenia, ma prawo do otrzymania imienia, obywatelstwa i poznania swoich rodziców** (art. 7). W tym ostatnim przypadku odniesiono się do praktyk stosowanych w faszyzmie i komunizmie w XX wieku, kiedy to systemowo oddzielano dziecko od rodziców w celu wychowania człowieka wiernego ideom faszystowskim czy komunistycznym. W Niemczech realizowano akcję *Lebensraum*^[7]. Współcześnie oderwanie się dziecka od rodziców ma najczęściej miejsce w przypadku imigracji, kiedy rodzice giną lub dochodzi do przypadkowego ich rozłączenia się. Katalog praw dziecka jest katalogiem otwartym, zatem mogą być jeszcze inne określenia w orzecznictwie czy doktrynie prawniczej.

^[7]S. Bykowska, *Blut und Boden. Wokół unitarno-autorytarnej koncepcji integracji Europy*, Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 8(2011), s. 65-93; C. Abrahamsson, *On the genealogy of Lebensraum*, *Geographica Helvetica* 68(2013), s. 37-44.

OBOWIĄZKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY PRAW DZIECKA

W konwencji praw dziecka zostały nałożone na Państwa-Strony liczne obowiązki. Zgodnie z art. 3 ust. 1 Konwencji **we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka**. Zgodnie z cytowanym tekstem organy państwowe, ustawodawcze, sądownicze i wykonawcze mają obowiązek jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. Ważnym stwierdzeniem jest zdanie, że troska władz państwowych o interesy dziecka dotyczy wszystkich dzieci, bez podziału na dzieci pochodzące z legalnych związków małżeńskich czy związków niesformalizowanych czy też dzieci mające obywatelstwo danego kraju ale też są dzieci imigrantów przebywające na terenie danego państwa przejściowo lub na stałe. Przykładem tutaj może być Polska, która objęła swoją opieką dzieci ukraińskie uciekające przed wojną^[8].

W art. 5 konwencji praw dziecka postanowiono, że **Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji**. W powyższym tekście zagwarantowano autonomię rodziny w kwestiach opieki nad dzieckiem. Konsekwentnie w art. 9 powstaniowo, że **Państwa-Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu**

^[8] M. Sitek, *Konstytucyjne i ustawowe podstawy współpracy samorządów gminnych z organizacjami pozarządowymi w zakresie realizacji funkcji świadczącej wobec uchodźców wojennych z Ukrainy*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 4/(74)2023, s. 121-134.

na najlepiej pojęte interesy dziecka. Taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka. Przepis ten dotyczy skrajnych przypadków pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej. Takie rozwiązania winny być stosowane niezwykle rzadko, tylko wówczas, gdy dochodziłoby do nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców. Wyjątkowość stosowania instytucji pozbawienia lub ograniczenia władzy rodzicielskiej uzasadniona jest przypadkami stosowanymi w systemie faszystowskim i komunistycznym, czy przez junty wojskowe w Argentynie lub Chile.

PRAWA DZIECKA W ŚWIETLE KARTY PRAW PODSTAWOWYCH

Najnowszym aktem prawa międzynarodowego, a właściwie unijnego, mówiącym o prawach dziecka jest Karta Praw Podstawowych z 2000 r. O prawach dziecka jest mowa w art. 24 ust. 1: **Dzieci mają prawo do takiej ochrony i opieki, jaka jest konieczna dla ich dobra. Mogą one swobodnie wyrażać swoje poglądy. Poglądy te są brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i stopnia dojrzałości.** Sformułowanie tego przepisu wskazuje, że ustawodawca unijny definiuje prawa dziecka jako prawa samoistne, oderwane od rodziny. Dobro dziecka jest powiązane w dużej mierze ze swobodą wyrażania poglądów, które powinny być brane pod uwagę przez dorosłych, zwłaszcza rodziców i organy władzy publicznej. Stąd też w ust. 3 Karty postanowiono, że **Każde dziecko ma prawo do utrzymywania stałego, osobistego związku i bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców, chyba że jest to sprzeczne z jego interesami.** Ustawodawca europejski stanął na stanowisku rozpadu tradycyjnej rodziny. W tej sytuacji ochrona praw dziecka winna dotyczyć tylko dzieci, których rodzice nie są razem. Dzieci te winny mieć zagwarantowane prawo do kontaktu z każdym z rodziców, co wydaje się być oczywiste. Jednak zdumienie budzi fakt pominięcia w tej regulacji prawnej ochrony praw dzieci żyjących w rodzinie tradycyjnej^[9].

^[9] M. Gierycz, *O antropologicznej zmianie w ujęciu praw podstawowych w Unii Europejskiej*, *Chrześcijaństwo-Świat-Polityka*, 22(2018), s. 92-117.

Cechą charakterystyczną ochrony praw dziecka w prawie międzynarodowym jest powiązanie jej z ochroną praw rodziny i prawa kobiety. Jest to przejaw akceptacji powszechnie panującej koncepcji, że środowiskiem naturalnym wychowywania dziecka i ochrony jej praw jest rodzina, do której dziecko przynależy. Ta koncepcja nie podlega negacji nawet w świetle zachodzących zmian w rozumieniu współczesnej rodziny czy też przypadków pogwałcenia praw dziecka przez członków rodziny. Nowa ideologicznie tendencja pojawia się w postanowieniach unijnej Karty Praw Podstawowych z 2000 r., której rozwiązania są budowane na ideologicznym przekonaniu, że nie istnieją już lub są w zaniku rodziny w znaczeniu tradycyjnym.

3. OCHRONA PRAW DZIECKA W KONSTYTUCJI RP

OCHRONA PRAW RODZINY, MAŁŻEŃSTWA I RODZICIELSTWA

Prawa dziecka, o których jest mowa w Konstytucji RP oraz w ustawach w Polsce, są powiązane z rozwiązaniami normatywnymi w prawie międzynarodowym. Dla ochrony praw dziecka podstawowe znaczenie ma art. 18 Konstytucji RP, który zawiera jedną z zasad ustrojowych, a w którym ustrojodawca postanowił, że **Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej**. Artykuł ten wzbudza dyskusję doktrynalną z tej racji, że zawiera on definicję małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny^[10]. Z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania istotne znaczenie ma jednak to, że małżeństwo, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Ilekroć jest mowa o Rzeczypospolitej Polskiej w Konstytucji RP tylekroć ustrojodawca odnosi się do organów władzy publicznej, czyli organów władzy ustawodawczej, sądowniczej

[10] M. Sitek, *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 5, 18, 19*, Warszawa 2022, s. 103 n.

i wykonawczej tak państwowych jak i samorządowych. Zatem w sposób istotny z małżeństwem, rodziną, macierzyństwem i rodzicielstwem powiązane jest dziecko i jego prawa.

OCHRONA DZIECKA PRZED PRZEMOCĄ, OKRUCIEŃSTWEM, WYZYSKIEM I DEMORALIZACJĄ

Dla ochrony praw dziecka podstawowe znaczenie ma art. 72 ust. 1 Konstytucji RP, w którym ustrojodawca postanowił, że **Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.** Ustrojodawca nałożył na organy państwa zapewnienie ochrony praw małoletniego dziecka, który w praktyce sam nie może tego zrobić. Ochrona ta obejmuje wszystkie interesy dziecka łącznie ze sferą bytową. Działania państwa w tym zakresie mają charakter subsydiarny w stosunku do obowiązku rodziny. To na rodzinie ciąży podstawowy obowiązek ochrony praw dzieci, zwłaszcza dzieci własnych pozostających pod opieką rodziców i rodziny^[11].

Ochrona praw dziecka może być zainicjowana przez każdego, kto poweźmie wiadomość, że dobro dziecka zostało zagrożone. Zagrożenie to może przybrać postać przemocy fizycznej czy psychicznej, okrucieństwa, wyzysku czy demoralizacji. **Przemoc fizyczna** może pochodzić od osób dorosłych, bliskich jak i obcych, ale też od rówieśników. Ta forma przemocy skierowana jest przeciwko fizycznemu ciału dziecka. Przemoc psychiczna z kolei może przybierać postać wyzwisk, gróźb, szantażu, poniżania, zawstydzania, emocjonalnego odrzucenia, stawiania nadmiernych wymagań, nieadekwatnych do wieku i możliwości psychofizycznych dziecka^[12]. **Okrucieństwo** również wobec dzieci może przyjąć różne formy. Może to być okrucieństwo emocjonalne wywołane zastraszaniem, izolacją dziecka, ale może to być też zaniedbywanie opieki nad nim czy

^[11] B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2. Warszawa 1012, s. 426-427.

^[12] *Przemoc wobec dzieci. Specyfika pomocy dziecku krzywdzonemu*, [w:] https://rops.krakow.pl/pliki/Polityka_spoleczna/Przemoc_pol_drzewowska.pdf [dostęp: 6.11.2023].

wykorzystywanie seksualne. Takie działania mogą powodować trwałe upośledzenie wzrostu i rozwoju dziecka. **Wyzysk dziecka** najczęściej ma miejsce wówczas, gdy jest ono zmuszane do pracy fizycznej przekraczającej jego możliwości fizyczne. Zgodnie z art. 65 ust. 3 Konstytucji RP **stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane. Formy i charakter dopuszczalnego zatrudniania określa ustawa.**

Dzieci są też wykorzystywane do żebractwa czy wyciągania różnych form pomocy społecznej od instytucji państwowych, społecznych czy kościelnych. **Demoralizacja dziecka** dokonuje się wskutek zewnętrznego negatywnego oddziaływania. Może ono przybrać różne postacie, między innymi zmuszanie dziecka do zażywania narkotyków, palenia papierosów, picia alkoholu, zmuszanie do uprawiania seksu lub towarzyszenia takim czynnościom. Kwestia demoralizacji dziecka została uregulowana w odrębnej ustawie z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1700)^[13].

OCHRONA DZIECKA PRZEZ PAŃSTWO W PRZYPADKU BRAKU OPIEKI RODZICIELSKIEJ

Konsekwencją art. 72 ust. 1 Konstytucji jest art. 72 ust. 2 Konstytucji, w którym ustrojodawca postanowił, że **dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.** Dziecko, które pozostaje bez opieki rodziców nabywa prawo do opieki ze strony państwa. Brak opieki rodziców ma miejsce wówczas, gdy rodzice są sądownie pozbawieni władzy rodzicielskiej. Zgodnie z art. 111 k.r.o. pozbawienie władzy rodzicielskiej rodziców dziecka jest ostatecznym środkiem jaki stosuje sąd. Jednak sąd najpierw dąży do przywrócenia prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej^[14]. W podobnej sytuacji znajdują się dzieci o nieustalonym pochodzeniu, do których należy również zaliczyć

^[13] L. Pytka, *Przestępczość nieletnich jako problem pedagogiczny i prawno-kryminologiczny*, [w:] red. S. Ćmiel, *Przestępczość nieletnich – teoria i praktyka*, Józefów 2012, s. 133-152.

^[14] U. Nowicka, *Pozbawienie władzy rodzicielskiej w polskim porządku prawnym*, *Ius Matrimoniale* 28(4) 2017), s. 15-28.

dzieci porzucone w oknach życia czy też np. dzieci uchodźców, które odłączyły się od rodziców i nie można ustalić ich tożsamości.

PRAWO DZIECKA DO WYSLUCHANIA

Ważnym postawieniem Konstytucji RP jest zapis art. 72 ust. 3, w którym ustrojodawca postanowił, że **w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka**. W tym przepisie ustawodawca odnosi się do dynamiki wzrostu fizycznego i psychicznego dziecka w okresie do 18 roku życia. Dziecko w miarę wzrastania nabywa coraz większej sprawności umysłowej, a tym samym samodzielności decydowanie o sobie. Stąd też ustawodawca zwykły w wielu przypadkach nakłania sąd lub organ administracji do wysłuchania dziecka, które ukończyło trzynasty rok życia. I tak w artykule 89 § 2 k.r.o. ustawodawca stanowi, że jeśli dziecko ukończyło trzynasty rok życia, do zmiany nazwiska jest potrzebna jego zgoda. Takich postanowień w polskim systemie prawa jest znacznie więcej^[15].

PRAWO RODZICÓW DO WYCHOWANIA DZIECKA ZGODNIE Z WŁASNYMI PRZEKONANIAMI

W art. 48 ust. 1 Konstytucji RP ustrojodawca postanowił, że **Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania**. W przepisie tym polski ustrojodawca zgodnie z przyjętymi standardami w prawie międzynarodowym, między innymi w art. 14 Konwencji Praw Dziecka, gwarantuje prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Pojęcie *własne przekonania* obejmuje nie tylko styl życia, ale przede wszystkim system wartości. Tutaj też rodzi się pytanie o to, jaki to mam być system wartości? Niewątpliwie jest to system wartości, który rodzice wynieśli ze swojego

^[15] J. Słyk, *Aspekty prawne wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym*, Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka 14(4)(2015), s. 9-31.

domu rodzinnego, ale też te wartości co do których w trakcie swojego życia nabrali przekonania. Kanon wartości, jaki rodzice przekazują dziecku może obejmować wartości religijne, liberalne, świeckie czy inne, które nie są prawem zakazane jak ideologia faszystowska i komunistyczna (art. 13 Konstytucji RP). Należy być świadomym jednak, że w okresie wzrastania i uczęszczania do szkoły dziecko styka się również z innymi systemami wartości, co w praktyce może rodzić konflikty. Stąd też ustrojodawca stoi na stanowisku rosnącej autonomii światopoglądowej dziecka^[16].

PRAWO DZIECKA DO NAUKI

Ustawodawca w art. 70 ust. 1 Konstytucji RP postanowił, że **Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.** W naturę człowieka jest wpisany rozwój fizyczny i umysłowy. Ustrojodawca w art. 70 ust. 1 Konstytucji RP wprowadził prawo dziecka do nauki, które jest obowiązkowe do 18 roku. Przepis tego artykułu jest zasadą kierunkową, upoważniającą ustawodawcę do podjęcia konkretnych kroków ustawodawczych do określenia zakresu i sposobu czy systemu edukacji. Beneficjentem prawa dziecka do nauki jest każde dziecko do ukończenia 18 roku życia. Prawem tym objęte są wszystkie dzieci, również te które nie mają polskiego obywatelstwa, a adresatem tego prawa jest państwo, w tym organy administracji państwowej i samorządowej. To na państwie ciąży obowiązek przygotowania całego systemu kształcenia dzieci, w tym przygotowania infrastruktury bazowej, czyli budynków, kadry nauczycielskiej, programu nauczania, a także systemu kontroli realizacji tego obowiązku przez rodziców, zawłaszcza tych którzy uchylają się od posyłania swoich dzieci do szkoły^[17]. Przykładem realizacji tak szerokiego kształcenia dzieci przez Polskę było włącznie ukraińskich dzieci

^[16] M. Ożóg, *Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Studia z prawa wyznaniowego 18(2015), s. 263-285.

^[17] H. Babiuch, *Konstytucyjny charakter i zakres ochrony praw dziecka do nauki*, Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy 4(2008), s. 3-19.

do polskiego systemu edukacji po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej w lutym 2022 roku, oraz pokrycie kosztów tego kształcenia. Działania te, Państwo Polskie zrealizowało w sposób bardzo dobry. System edukacji dzieci i młodzież w Polsce został szczegółowo uregulowany w ustawie z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2005). System edukacji obejmuje system oświaty, który w Polsce opiera się na 8-letniej szkole podstawowej, 4-letnim liceum ogólnokształcącym, lub 5-letnim technikum, lub 3-letniej szkole branżowej pierwszego stopnia, lub 2-letniej szkole branżowej drugiego stopnia, lub 3-letniej szkole specjalnej przysposabiającej do pracy^[18].

PRAWO RODZICÓW DO WYCHOWANIA I NAUCZANIA MORALNEGO I RELIGIJNEGO ZGODNIE ZE SWOIMI PRZEKONANIAMI

Art. 48 ust. 1 Konstytucji RP jest powiązany z art. 53 ust. 3 w którym ustrojodawca postanowił, że **rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.** Autonomia rodziny w zakresie wychowania światopoglądowego dzieci została w Polsce przywrócono dopiero ustawą z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. z 2023 r. poz. 265), kiedy to w art. 2 n. 4 postanowiono, że obywatele mogą wychowywać dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religii. Uprawnienie rodziców do wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem nie jest jednak absolutne. Rodzice muszą się godzić na fakt oddziaływania na dziecko edukacji w szkole, w mediach czy w innych grupach społecznych. Rodzice jednak mają prawo a nawet obowiązek kontroli kontaktów dziecka i osób z którymi dziecko się kontaktuje, tak aby uchronić je przed podstępny oddziaływaniem, którego celem jest demoralizacja dziecka czy pozbawienie go wolności, godności i szacunku^[19].

^[18] M. Sitek, *Prawa (potrzeby) człowieka w ponowoczesności*, Warszawa 2016, s. 286 n.

^[19] H. Misztal, *Prawo rodziców do wychowania dzieci według własnych przekonań*, Teka Komisji Prawniczej 2(2009), s. 72. (64-75).

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Jednym z istotnych elementów ochrony praw dziecka poza organami państwa jest utworzenie urzędu Rzecznika Praw Dziecka, urzędu niezależnego od organów władz państwowych. Został on utworzony w 2000 r. Rzecznik Praw Dziecka jest organem konstytucyjnym, o którym jest mowa w art. 72 ust. 4, w którym ustrojodawca postanowił, że **Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka**. Zgodnie z tym zapisem konstytucyjnym ustawodawca wydał ustawę z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 292). Zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy **Rzecznik Praw Dziecka, [...], stoi na straży praw dziecka określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisach prawa, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców**. Zaś w art. 1 ust. 3 ustawodawca postanowił, że **Rzecznik przy wykonywaniu swoich uprawnień kieruje się dobrem dziecka oraz bierze pod uwagę, że naturalnym środowiskiem jego rozwoju jest rodzina**. Rzecznik podejmuje działania mające na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem jego godności i podmiotowości. W szczególności podejmuje działania na rzecz ochrony następujących praw dziecka:

1. prawa do życia i ochrony zdrowia;
2. prawa do wychowania w rodzinie;
3. prawa do godziwych warunków socjalnych;
4. prawa do nauki.

Katalog działań Rzecznika na rzecz ochrony dobra dziecka nie jest zamknięty. W art. 3 ustawy ustawodawca postanowił, że Rzecznik ma obowiązek podejmowania działań zmierzających do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem. Zatem Rzecznik musi podejmować działań zawsze, gdy są zagrożone prawa dziecka i jego dobro. W końcu ustawodawca postanawia, że Rzecznik szczególną troską i pomocą otacza

dzieci niepełnosprawne. Rzecznik upowszechnia też prawa dziecka oraz metody ich ochrony^[20].

4. WŁADZA RODZICIELSKA W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RP

WŁADZA RODZICIELSKA

Zgodnie z art. 93 § 1 Konstytucji RP **władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom**. Zatem władza rodzicielska co do zasady przysługuje obojgu rodziców, niezależnie od tego czy rodzice pozostają w związku sformalizowanym, w związku niesformalizowany czy też żyją osobno. Władza rodzicielska jest uprawnieniem a jednocześnie obowiązkiem rodziców. Władzę rodzicielską rodzice muszą wykonywać osobiście, zatem nie mogą jej delegować. Możliwe jest przekazanie dziecka do czasowej opieki, np. poprzez wysłanie dziecka na kolonie czy wakacje do dziadków. Rodzice jednak nie tracą władzy rodzicielskiej nad dzieckiem, mają bowiem prawo sprawdzić w każdym momencie co dzieje się z ich dzieckiem. Władza rodzicielska jest wykonywana dla dobra dziecka. Pojęcie dobra dziecka nie zostało ustawowo zdefiniowane^[21]. W orzecznictwie przyjmuje się, że przez dobro dziecka rozumie się uprawnienie dziecka do ochrony życia i zdrowia oraz wszelkich innych działań, które gwarantują poszanowanie godności i udziału dziecka w procesie decydowania o jego sytuacji. Zbiór uprawnień dziecka jakie wynikają z pojęcia dobra dziecka nie jest katalogiem zamkniętym^[22]. W konflikcie interesów dziecka i interesów rodziców, zawsze ważniejszy

^[20] M. Seroka, *Rzecznik Praw Dziecka w służbie ochrony praw dziecka*, Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne 4(2012), s. 45-67.

^[21] H. Janik-Skowrońska, *Odpowiedzialność indywidualna każdego z rodziców za wychowanie dzieci: zarys standardu europejskiego*, *Journal of Modern Science*, 50(1) (2023), s. 411-426.

^[22] M. Żołno, *Władza rodzicielska w prawie polskim*, *Studia Elckie* 2(2018), s. 233-248.

jest interes dziecka, jednak po prawidłowym wyważeniu obu interesów (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24.11.2016 r. sygn. II CA 1/16)^[23].

Główna treść władzy rodzicielskiej została określona w art. 95. § 1 k.r.o., w którym ustawodawca postanowił, że **władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązki i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka z poszanowaniem jego godności i praw.**

PODSTAWOWE ZASADY OGRANICZENIA LUB POZBAWIENIA RODZICÓW WŁADZY RODZICIELSKIEJ

W art. 48 ust. 1 Konstytucji RP **ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.** Ustrojodawca w art. 48 ust. 1 Konstytucji wprowadził barierę dla możliwości ograniczenia lub pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej nad dzieckiem. Taka możliwość musi być wprowadzona wyłącznie na podstawie ustawy. Władza rodzicielska obejmuje trzy obszary działań rodziców wobec dziecka i są to czynności faktyczne, prawne i procesowe. Czynności faktyczne to obowiązek codziennej dbałości o dziecko i jego rozwój fizyczny, psychiczny i duchowy, czynności prawne to między innymi rejestracja dziecka do szkoły, a w końcu czynności procesowe to reprezentowania dziecka przed organami administracji państwowej i sądami.

W art. 48 ust. 1 Konstytucji RP ustrojodawca udzielił ustawodawcy zwykłej delegacji do tego, aby ten w drodze ustawowej dookreślił przypadki i procedury służące do ograniczenia lub pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej. Tym samym nie jest możliwe ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej w drodze rozporządzenia. Tym samym ustrojodawca podkreślił autonomię rodziców i znaczenie dla dziecka wykonywania władzy rodzicielskiej przez samych rodziców. Zagadnienie ograniczenia lub pozbawiania władzy rodzicielskiej od strony materialnej

^[23] I. Juhnke, *Idea postępowania zabezpieczającego – studium przypadku*, [w:] red. M. Sitek, *Human Rights – Evolution in the digital era*, Józefów 2021, s. 195-209.

ustawodawca określił w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, zaś od strony procesowej w kodeksie postępowania cywilnego.

Ustawodawca mając upoważnienie konstytucyjne określił w kodeksie rodzinnym przypadki i procedurę ograniczenia lub pozbawienia rodziców wykonywania władzy rodzicielskiej. W kontekście upoważnienia konstytucyjnego znajdują się trzy artykuły k.r.o. które wymagają omówienia.

5. OGRANICZENIE LUB POZBAWIENIE WŁADZY RODZICIELSKIEJ W ŚWIETLE PRZEPISÓW KODEKSU RODZINNEGO I OPIEKUŃCZEGO

OGRANICZENIE LUB POZBAWIENIE WŁADZY RODZICIELSKIEJ PRZY OKAZJI USTALENIA OJCOSTWA CZY MACIERZYŃSTWA PRZEZ SĄD

W art. 93 § 2 k.r.o. ustawodawca postanowił, że **jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd w wyroku ustalającym pochodzenie dziecka może orzec o zawieszeniu, ograniczeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej jednego lub obojga rodziców**. Sąd może ustalić pochodzenie dziecka w przypadku dziecka niewiadomego pochodzenia lub w przypadku zaprzeczenia ojcostwa lub macierzyństwa. Według prawa polskiego i innych państw europejskich ojcostwo i macierzyństwo ustala się na podstawie biologicznego pochodzenia dziecka. Matką dziecka jest zawsze kobieta, która urodziła dziecko. Ojcem zaś jest ten mężczyzna, który jest ojcem biologicznym. Ustalenie ojcostwa lub macierzyństwa to stwierdzenie faktu bycia ojcem lub matką dziecka. Obecnie w razie wątpliwości przeprowadza się zasadniczo badania genetyczne w celu ustalenia tak ojcostwa jak również macierzyństwa.

Sąd, ustalając ojcostwo lub macierzyństwo, może dojść do przekonania o potrzebie jednoczesnego ograniczenia lub nawet pozbawienia rodziców wykonywania opieki nad dzieckiem. Taka sytuacja ma miejsce wówczas, gdy według przekonania sądu rodzice nie są w stanie wykonywać tej władzy ze względu na ich sytuację życiową lub stan fizyczny

czy psychiczny. Do sprawy ograniczania lub pozbawienia władzy rodzicielskiej ustawodawca powraca również w art. 111 k.r.o.^[24].

POZBAWIENIE WŁADZY RODZICIELSKIEJ JAKO OSTATECZNY ŚRODEK CHRONIĄCY DZIECKO

Kwestia ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej została uregulowana przez ustawodawcę w art. 111 k.r.o.. Pozbawienie władzy rodzicielskiej jest środkiem ostatecznym, kiedy inne środki zaradcze wydane przez sąd nie przyniosły właściwych rezultatów. Pozbawienie władzy rodzicielskiej zawsze jest podejmowane ze względu na dobro dziecka. W przypadkach dysfunkcji rodziców przy wykonywaniu władzy rodzicielskiej sąd może nakazać kontrolę kuratorską nad dzieckiem i rodziną, lub skierować dziecko i rodziców do odpowiedniej poradni. W art. 111 § 1a. k.r.o. ustawodawca stwierdził, że **sąd może pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej, jeżeli mimo udzielonej pomocy nie ustały przyczyny zastosowania art. 109 § 2 pkt 5, a w szczególności gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem**. Pozbawienie władzy rodzicielskiej musi być poprzedzone innymi formami pomocy rodzinie^[25].

PRZYCZYNY POZBAWIENIA WŁADZY RODZICIELSKIEJ

Według art. 111. § 1 jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki względem dziecka, sąd opiekuńczy pozbawia rodziców władzy rodzicielskiej. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może być orzeczone także w stosunku do jednego z rodziców. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może dotyczyć obojga rodziców jaki tylko jednego z nich^[26].

^[24] A. Kiliańska, *Ograniczenie władzy rodzicielskiej*, Przegląd Prawno-Ekonomiczny 18(2012), s. 21-32.

^[25] E. Holewińska-Łapińska, *Orzecznictwo w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej*, Prawo w działaniu 14(2013), s. 27-76.

^[26] P. Sitek, *Aspekty prawne struktury rodziny a ambiwalentność koncepcji partnerstwa w stosunkach rodzicielskich z dziećmi*, Journal of Modern Science, 20(1)(2014), s. 371-381.

Postanowienie o pozbawieniu władzy rodzicielskiej wydaje sąd opiekuńczy czyli sąd rejonowy. Ustawodawca postanowił w art. 111 § 2 k.r.o., że władza rodzicielska może być odjęta rodzicom w dwóch przypadkach. **Pierwszy z nich to wystąpienie trwałej przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej.** Taka sytuacja ma miejsce wówczas, gdy jedno z rodziców zostało skazane prawomocnym wyrokiem na wieloletnie więzienie i w okresie dorastania dziecka rodzic ten nie będzie mógł faktycznie wykonywać tej władzy. Innym przypadkiem może być ciężka choroba lub pozostawanie rodzica w stanie wegetatywnym. Zatem nie jest możliwe pozbawienie władzy rodzicielskiej osoby, która tylko czasowo nie może jej wykonywać, np. wyjazd na 6 miesięczne stypendium zagraniczne. Drugi przypadek pozbawienia władzy rodzicielskiej występuje wówczas, gdy rodzice wykonują władzę rodzicielską w sposób rażąco sprzeczny z zasadami społecznymi, a więc pewnymi wzorcami poprawnych rodziców. Efektem tego jest zaniedbywanie obowiązków rodzicielskich wobec dziecka. Przykładem takiej sytuacji może być zaniedbywanie leczenia dziecka, brak właściwego odżywiania, nadzoru nad zachowaniami dziecka^[27].

PRZYWRÓCENIE WŁADZY RODZIELSKIEJ

Pozbawienie władzy rodzicielskiej nie musi mieć charakteru stałego. Ustawodawca w art. 111 §2 k.r.o. postanowił, że **w razie ustania przyczyny, która była podstawą pozbawienia władzy rodzicielskiej, sąd opiekuńczy może władzę rodzicielską przywrócić.** Pozbawienie władzy rodzicielskiej powoduje oddanie dziecka do pieczy zastępczej, ale niekoniecznie na stałe. Jeśli sąd zostanie poinformowany przez kuratora o zmianie stylu życia rodziców i ustabilizowaniu ich sytuacji życiowej, to może postanowić o przywróceniu rodzicom władzy rodzicielskiej w pełni lub w sposób ograniczony.^[28]

^[27] P. Stolarczyk, *Przyczyny pozbawienia władzy rodzicielskiej w świetle badań własnych aktowych*. Probacja, 3(2017), s. 19-46.

^[28] T. Sokołowski, *Powrót dziecka do rodziny bądź fakultatywne pozbawienie władzy rodzicielskiej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 65(2003), z. 3, s. 97-111.

6. PRAWA A OBOWIĄZKI DZIECKA – DZIECKA W RODZINIE

Prawa zawsze są skorelowane z obowiązkami. Człowiek wraz ze wzrostem fizycznym i rozwojem umysłowym uświadamia sobie, że ma nie tylko prawa, ale ciążą na nim pewne obowiązki. Rozprawianie tylko o samych prawach może prowadzić do sytuacji, w której jednostka nie poczuwa swojej odpowiedzialności nie tylko za siebie, ale również za najbliższych i społeczeństwo, w którym żyje i funkcjonuje. Oczywiście obowiązki jakie mogą spadać na dziecko muszą być adekwatne do stopnia jego rozwoju fizycznego i psychicznego, nie mogą mieć charakteru wykorzystywania dziecka, prześladowania czy poniżania^[29].

O obowiązkach dzieci i młodzieży nie wspomina ustrojodawca w Konstytucji RP. Ta kwestia pojawia się dopiero w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

WZAJEMNY SZACUNEK RODZICÓW I DZIECI

Podstawowe znaczenie w tym zakresie ma art. 87 k.r.o., w którym ustawodawca postanowił, że **rodzice i dzieci są obowiązani do wzajemnego szacunku i wspierania się**. To sformułowanie zakłada, że między rodzicami a dziećmi musi istnieć współdziałanie w wypełnianiu obowiązków dnia codziennego, takich jak wstanie, ubranie się czy posprzątanie po sobie. To jednak, co najważniejsze, rodzice i dzieci muszą wobec siebie okazywać wzajemny szacunek. Ustawodawca nie definiuje w tym przypadku na czym polega ten wzajemny szacunek. W doktrynie i orzecznictwie wskazuje się na fakt, że wzajemny szacunek jest *fundamentem wszystkich innych wartości moralnych*. *Jeśli mamy szacunek do siebie i do innych ludzi, respektujemy pozostałe wartości moralne – nie kłamiemy, nie kradniemy, nie krzywdzimy innych, nie zaniedbujemy swych powinności ani talentów, staramy się postępować mądrze i sprawiedliwie, dbamy o przyrodę i piękno, aby służyły nam i innym. I przeciwnie – łamanie*

[29] A. Sylwestrzak, *Obowiązki dziecka wobec rodziców*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 63(2001), z. 3, s. 61-80.

wartości moralnych, takich jak uczciwość, odpowiedzialność, sprawiedliwość, samodyscyplina, itd., świadczy o braku szacunku do siebie i innych^[30]. Obowiązek wzajemnego wspierania się dzieci i rodziców jest niezależne od tego czy rodzice są razem. Obowiązek współdziałania obejmuje nie tylko dzieci zrodzone przez rodziców, ale również te które pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym, a więc także dzieci adoptowane.

Wzajemny szacunek okazuje się w praktyce między innymi poprzez uśmiech, kulturalny język, pytanie o zgodę na działanie osób będących we wspólnym pomieszczeniu, punktualność, sprzątanie po sobie, mówienie z życzliwością, powstrzymanie się od bezzasadnej krytyki, niezakłócanie spokoju innym, udzielenie pomocy innym, mówienie prawdy, unikanie fantazjowania czy nieużywanie cudzej rzeczy bez zgody właściciela^[31]. Ten katalog przejawów szacunku jest tylko przykładowy.

OBOWIĄZEK DZIECKA DO POSŁUSZEŃSTWA RODZICOM

Ważnym elementem wychowania dzieci jest nie tylko wzajemny szacunek i troska rodziców o dobro dziecka, respektowanie praw dziecka, ale również obowiązek posłuszeństwa dziecka wobec rodziców. Kwestia została ujęta przez ustawodawcę w art. 95 § 2 k.r.o.: **dziecko pozostające pod władzą rodzicielską winno rodzicom posłuszeństwo, a w sprawach, w których może samodzielnie podejmować decyzji i składać oświadczeń woli, powinno wysłuchać opinii i zaleceń rodziców formułowanych dla jego dobra**. Obowiązek posłuszeństwa dziecka odnosi się nie tylko do rodziców, ale również opiekunów dziecka na kolonii, w szpitalu czy rodziców w rodzinie zastępczej. Konieczna jest współpraca rodziców i dziecka przy podejmowaniu decyzji dotyczących bezpośrednio lub pośrednio dziecka. Przejawem posłuszeństwa dziecka rodzicom będzie uwzględnienie lub przynajmniej wysłuchanie opinii rodziców w danej

^[30] Wykład szacunek, [w:] https://calapolskaczytadzieciom.pl/wpcontent/uploads/2020/03/MC_Wyklad_Szacunek.pdf [dostęp: 11.11.2023]; L. Marszałek, *Wychowanie do pracy procesem integrującym prawa i obowiązki dziecka przedszkolnego*, Seminar. Poszukiwania naukowe 28(2) (2010), s. 169-181.

^[31] Wykład szacunek, dz. cyt.

sprawie. Posłuszeństwo może dotyczyć sfery zewnętrznej, np. wykonanie polecenia/prośby o posprzątanie pokoju, lub sfery wewnętrznej wysłuchania opinii rodziców w sprawie wyboru szkoły średniej przez dziecko. Posłuszeństwo i współpraca jest niezbędnym elementem funkcjonowania każdej społeczności, poczynając od rodziny, poprzez szkołę, zakład pracy, naród czy społeczność międzynarodową. Brak posłuszeństwa może prowadzić do kłótni, sporów a nawet wojen.

OBOWIĄZEK PRZYCZYNIANIA SIĘ DO POKRYWANIA KOSZTÓW UTRZYMANIA RODZINY

Dziecko może w różny sposób przyczyniać się do utrzymania rodziny i pokrywania kosztów utrzymania. W tej kwestii ustawodawca wypowiedział się w art. 91 k.r.o.. W art. 91 §1 k.r.o. i postanowił, że ***dziecko, które ma dochody z własnej pracy, powinno przyczyniać się do pokrywania kosztów utrzymania rodziny, jeżeli mieszka u rodziców – to treść art. 91 § 1 k.r.o.*** Dyspozycja tego przepisu dotyczy dzieci znajdujących się pod władzą rodzicielską, także wówczas, gdy czasowo przebywają poza domem rodzinnym, np. w szpitalu czy na kolonii. Dziecko może mieć różnego rodzaju przychody pochodzące z darowizn czy spadku. Wchodzą one do majątku osobistego dziecka, który rządzi się odrębnymi przepisami. Dochody dziecka mogą pochodzić również z osiągniętych korzyści z umów cywilnoprawnych, np. zawieranych z tytułu występowania dziecka w filmach czy też z nagród jakie dziecko otrzymuje za osiągnięcia np. w nauce, sztuce czy sporcie. Zgodnie z art. 200¹ § 1 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. kodeks pracy (t.j. s z 2023 r. poz. 1465) dziecko po ukończeniu 16 roku życia może samo zawierać umowy o pracę przy wykonywaniu lekkich prac^[32].

Kwestia dysponowania dochodem dziecka z jego majątku osobistego została uregulowana w art. 103 k.r.o., w którym ustawodawca postanowił, że **czysty dochód z majątku dziecka powinien być przede wszystkim obracany na utrzymanie i wychowanie dziecka oraz jego rodzeństwa,**

[32] J. Deputat, Powinności dziecka wobec rodziców na podstawie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, Kortowski Przegląd Prawniczy–monografie, Olsztyn. (2017), s. 8-17.

które wychowuje się razem z nim, nadwyżka zaś na inne uzasadnione potrzeby rodziny. Obowiązek przyczynienia się dziecka do utrzymania rodziny nie ma charakteru alimentacyjnego^[33].

Istnienie obowiązków dziecka wobec rodziny potwierdza ustawodawca również w art. 91 § 2, którym postanowił, że **dziecko, które pozostaje na utrzymaniu rodziców i mieszka u nich, jest obowiązane pomagać im we wspólnym gospodarstwie.** Z tego przepisu wynika, że dziecko ma obowiązek wspierania rodziców w utrzymaniu funkcjonowania gospodarstwa domowego. W doktrynie przyjmuje się, że za *wspólne gospodarstwo domowe uznaje się odpowiednio zorganizowaną i trwałą formę wspólnej konsumpcji dóbr materialnych osób razem zamieszkujących*^[34].

PODSUMOWANIE I WNIOSKI KOŃCOWE

Wielowiekowy rozwój koncepcji dziecka w kulturze zachodu opartej na filozofii greckiej, prawie rzymskim, judaizmie i chrześcijaństwie doprowadził do wykształcenia się związku praw człowieka jaką stanowią prawa dziecka. Ich sformułowanie jest podyktowane potrzebą szczególnej ochrony jednostek słabszych ze względu na fazę rozwoju fizycznego i psychicznego. Ostatecznie prawa dziecka zostały zapisane w konwencjach międzynarodowych, w konstytucjach, w tym i Konstytucji RP oraz w ustawodawstwie zwykłym, czyli w ustawach.

Beneficjentem praw dziecka jest samo dziecko i jego dobro. Zobowiązany do przestrzegania praw dziecka jest państwo i jego organy, w tym również organy władzy samorządowej. Podmiotem zobowiązany do przestrzegania praw dziecka są również rodzice wykonujący władzę rodzicielską, niezależnie od tego czy rodzice pozostają we wspólnocie czy też żyją w rozłączeniu. Nadzór nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej w imieniu państwa sprawują sądy, które mogą tę władzę ograniczyć lub

^[33] Tamże.

^[34] J. Deputat, dz. cyt., s. 12.

też całkowicie rodziców pozbawić wykonywania tej władzy w przypadku wystąpienia nadużyć.

Prawa dziecka są skorelowane z obowiązkami jakie spoczywają na dziecku niezależnie od tego czy jest ono wychowywane w związku sformalizowanym rodziców czy też niesformalizowanych, przez rodziców żyjących rozłącznie.

WYKAZ LITERATURY

- Abrahamsson C., *On the genealogy of Lebensraum*, Geographica Helvetica 68(2013), s. 37-44.
- Babiuch H., *Konstytucyjny charakter i zakres ochrony praw dziecka do nauki*, Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy 4(2008), s. 3-19.
- Bałaaban A., *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 87, 88, 89, 90, 91*, Warszawa 2021.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2. Warszawa 1012, s. 426-427.
- Blicharz J., *Ochrona praw dziecka na tle Konstytucji RP z 1997 roku – ramy normatywne*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji 127(2021), s. 15-18.
- Bykowska S., *Blut und Boden. Wokół unitarno-autorytarnej koncepcji integracji Europy*, Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 8(2011), s. 65-93.
- Deputat J., *Powinności dziecka wobec rodziców na podstawie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Kortowski Przegląd Prawniczy – monografie, Olsztyn. (2017), s. 8-17.
- Gierycz M., *O antropologicznej zmianie w ujęciu praw podstawowych w Unii Europejskiej*, Chrześcijaństwo-Świat-Polityka, 22(2018), s. 92-117.
- Głód S., Miotła P., *Młodzież jako grupa społeczna w ujęciu definicji naukowych*, [w:] Trendy ve vzdělávání, red. J. Dostal, Olomouc 2014, s. 323-327.
- Holewińska-Łapińska E., *Orzecznictwo w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej*, Prawo w działaniu 14(2013), s. 27-76.
- Janik-Skowrońska H., *Odpowiedzialność indywidualna każdego z rodziców za wychowanie dzieci: zarys standardu europejskiego*, Journal of Modern Science, 50(1) (2023), s. 411-426.
- Jaros P.J., Michalak M., *Prawa Dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2015.
- Juhnke I., *Idea postępowania zabezpieczającego – studium przypadku*, [w:] red. M. Sitek, *Human Rights – Evolution in the digital era*, Józefów 2021, s. 195-209.

- Kiliańska A., *Ograniczenie władzy rodzicielskiej*, Przegląd Prawno-Ekonomiczny 18(2012), s. 21-32.
- Łuszczynska M., *Prawa osób starszych przeciwko ich marginalizacji społecznej*, Praca Socjalna 34(2019), s. 127-153.
- Marszałek L., *Wychowanie do pracy procesem integrującym prawa i obowiązki dziecka przedszkolnego*, Seminare. Poszukiwania naukowe 28(2) (2010), s. 169-181.
- Mikołajczyk B., *Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami a idea traktatu o prawach osób starszych – wrogowie czy sojusznicy?* Acta Iuris Stetinensis, 3(2022), s. 117-128.
- Misztal H., *Prawo rodziców do wychowania dzieci według własnych przekonań*, Teka Komisji Prawniczej 2(2009), s. 64-75.
- Młynarska-Sobaczewska A., *Wstęp* [w:] red. A. Młynarska-Sobaczewska, P. Radziejewicz, *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Warszawa 2015, s. 5-25.
- Nowicka U., *Pozbawienie władzy rodzicielskiej w polskim porządku prawnym*, Ius Matrimoniale 28(4) 2017), s. 15-28.
- Ożóg M., *Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Studia z prawa wyznaniowego 18(2015), s. 263-285.
- Przemoc wobec dzieci. Specyfika pomocy dziecku krzywdzonemu*, [w:] https://rops.krakow.pl/pliki/Polityka_spoleczna/Przemoc_pol_drzewowska.pdf [dostęp: 6.11.2023].
- Pytka L., *Przestępczość nieletnich jako problem pedagogiczny i prawno-kryminologiczny*, [w:] red. S. Ćmiel, *Przestępczość nieletnich – teoria i praktyka*, Józefów 2012, s. 133-152.
- Seroka M., *Rzecznik Praw Dziecka w służbie ochrony praw dziecka*, Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne 4(2012), s. 45-67.
- Sitek M., *Konstytucyjne i ustawowe podstawy współpracy samorządów gminnych z organizacjami pozarządowymi w zakresie realizacji funkcji świadczącej wobec uchodźców wojennych z Ukrainy*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 4/(74)2023, s. 121-134.
- Sitek M., *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 5, 18, 19*, Warszawa 2022.
- Sitek M., *Prawa (potrzeby) człowieka w ponowoczesności*, Warszawa 2016.
- Sitek P., *Aspekty prawne struktury rodziny a ambiwalentność koncepcji partnerstwa w stosunkach rodzicielskich z dziećmi*, Journal of Modern Science, 20(1) (2014), s. 371-381.
- Słyk J., *Aspekty prawne wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym*, Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka 14(4)(2015), s. 9-31.

Sokołowski T., *Powrót dziecka do rodziny bądź fakultatywne pozbawienie władzy rodzicielskiej*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 65(2003), z. 3, s. 97-111.

Stolarczyk P., *Przyczyny pozbawienia władzy rodzicielskiej w świetle badań własnych aktowych*. *Probacja*, 3(2017), s. 19-46.

Strzelczyk K., *Dobro wspólne jako naczelną zasadą Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.* *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 1-2(2009), s. 245-272.

Sylwestrzak A., *Obowiązki dziecka wobec rodziców*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 63(2001), z. 3, s. 61-80.

Wykład szacunek, [w:] https://calapolskaczytadzieciom.pl/wpcontent/uploads/2020/03/MC_Wyklad_Szacunek.pdf [dostęp: 11.11.2023];

Żołno M., *Władza rodzicielska w prawie polskim*, *Studia Elckie* 2(2018), s. 233-248.

Ministerstwo Edukacji i Nauki

